

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ

Θέμα:

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Στάμου Λελούδα
Συνεργαζόμενο μέλος ΔΕΠ: Ρεντζεπέρη Άννα - Μαρία

ΠΑΠΠΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ

A.M 10/07

Θεσσαλονίκη
Σεπτέμβρης 2015

*«Κοιμήσου, εσύ ομορφούλα μου, κοιμήσου
Τον ύπνο φέρνω σου από κήπων μονοπάτια
Τί πράσινες κληματαριές στα καστανά σου μάτια
Κοιμήσου, εσύ ομορφούλα μου, κοιμήσου
και στ' αγγελούδια να γελάει σου η ψυχή
νάني μου, εσύ.»*

Ναζίμ Χικμέτ

Στον πατέρα μου Γιώργο

Copyright © Παππή Κωνσταντίνα 2015

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της πτυχιακής εργασίας από το Τμήμα Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης του Πανεπιστημίου Μακεδονίας δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του τμήματος.

Άσπρα και κόκκινα

Μαύρα και κίτρινα

Της γης παιδιά,

Απ' έξω αλλιώτικα

Μα η καρδούλα τους

Ίδια κτυπά

Άλλος ο τόπος τους,

Άλλη η γλώσσα τους

Μα όπου βρεθούν .

Το ίδιο χαίρονται,

Το ίδιο θλίβονται

Και ίδια πονούν

(Από την συλλογή ποιημάτων του νηπιαγωγείου Τρικάλων Ημαθίας στην γιορτή που διοργάνωσαν για τη διαφορετικότητα)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος6-8

Εισαγωγή9

Κεφάλαιο Πρώτο :

Τι είναι η διαπολιτισμική εκπαίδευση, τι είναι η μουσική διαπολιτισμική εκπαίδευση, ποιοι οι στόχοι της10-18

1.1 Διαπολιτισμικότητα και Διαπολιτισμική εκπαίδευση.....10-12

1.2 Διαπολιτισμική Μουσική εκπαίδευση.....13-14

1.3 Στόχοι της Διαπολιτισμικής Μουσικής εκπαίδευσης.....15-16

1.4 Διδακτικές προσεγγίσεις στα πλαίσια της διαπολιτισμικής μουσικής.....17-18

Κεφάλαιο Δεύτερο :

Η κατάσταση στα Ελληνικά σχολεία σε σχέση με την διαπολιτισμική εκπαίδευση, στοιχειά ερευνών..... 19-35

2.1 Η Διαπολιτισμική εκπαίδευση στα Ελληνικά σχολεία19-22

2.2. Στοιχεία από έρευνα για τις Διακρίσεις, τον Ρατσισμό και την ξενοφοβία στα Ελληνικά Σχολεία23-35

Κεφάλαιο Τρίτο :

Προτάσεις με βάση τα σχολικά βιβλία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και τη διαπολιτισμική μουσική εκπαίδευση36-51

3.1 Παιδικά τραγούδια σε διάφορες χώρες36-43

3.2 Το νανούρισμα σαν κοινό τραγούδι σε όλους τους πολιτισμούς44-48

3.3	Το παραμύθι σαν μέσο διαπολιτισμικής μουσικής εκπαίδευσης	49
3.4	Αξιοποιώντας τις ενότητες «Οι μουσικές του κόσμου»	50-51
	Συμπεράσματα.....	52-53
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ.....	54-55

Πρόλογος

Αφορμή για την παρούσα εργασία αποτέλεσε η οξυμμένη κατάσταση των τελευταίων χρόνων σε σχέση με τα αυξανόμενα κύματα μετανάστευσης στην χώρα μας και όχι μόνο. Η αξία της τέχνης στην διαπαιδαγώγηση των νέων ανθρώπων είναι καθοριστική.

Η διαπολιτισμική μουσική εκπαίδευση έχει αποδειχτεί τα τελευταία χρόνια ότι δεν βοηθά μόνο στην μουσική διαπαιδαγώγηση των μαθητών, αλλά και στην ολόπλευρη διαπαιδαγώγηση τους.

Στο άνοιγμα των οριζόντων των μαθητών ώστε να μπορούν να αφογκραστούν, να κατανοήσουν και να δεχτούν την διαφορετικότητα. Βοηθά στην εξάλειψη φαινομένων ρατσισμού, που δυστυχώς αυξάνονται στις μέρες μας. Η γνωριμία μέσω της μουσικής με τον πολιτισμό, τις συνήθειες, την κουλτούρα των άλλων λαών μπορεί να λειτουργήσει καθοριστικά στη συνείδηση ενός παιδιού ώστε να απομακρύνει φόβους, λάθος αντιλήψεις που του έχουν καλλιεργηθεί για άτομα διαφορετικής φυλής, διαφορετικού χρώματος.

Η αρμονική συνύπαρξη, ο σεβασμός απέναντι σε παιδιά διαφορετικής καταγωγής είναι στις μέρες μας ένα από τα κύρια ζητήματα που πολλές φορές ερχόμαστε να αντιμετωπίσουμε ιδιαίτερα μέσα σε σχολικές τάξεις. Το ζήτημα της παιδείας και πως θα την λάβει ένα παιδί από την πιο μικρή ηλικία είναι καθοριστικό για το πώς θα αντιλαμβάνεται το ίδιο το ζήτημα της διαφορετικότητας σε όλες του τις εκφάνσεις, όταν και καθώς μεγαλώνει.

Η βιωματική προσέγγιση μέσα από το μάθημα της μουσικής, η ανακάλυψη μουσικής και τραγουδιών από όλο τον κόσμο, η παρουσίαση τους από τα ίδια τα παιδιά, η γνωριμία με όργανα και μουσικές του κόσμου μπορεί να αποτελέσει σημαντικό εργαλείο στο άνοιγμα των οριζόντων του παιδιού αλλά να αποτελέσει και κίνητρο για την ανάπτυξη μιας ολόπλευρης προσωπικότητας που θα αποδέχεται και θα αγκαλιάζει την διαφορετική κουλτούρα, το χρώμα, το έθνος, φυλή.

Δεν είναι τυχαίο πως πολλές φορές συναντάμε τραγούδια από όλο τον κόσμο με κοινά χαρακτηριστικά, κοινές μουσικές, κοινούς ρυθμούς, κοινούς στίχους. Τα ίδια τα βιώματα των

ανθρώπων που είναι πολλές φορές κοινά από άκρη σε άκρη της γης, οι ίδιες αγωνίες, οι ίδιες χαρές και λύπες είναι αυτές που οδηγούν σε κοινά ερεθίσματα που απελευθερώνονται μέσα από την δύναμη της μουσικής.

Αυτή είναι και η «μαγεία» της μουσικής, ότι ενώνει τον κόσμο. Η μουσική απελευθερώνει τα συναισθήματα των ανθρώπων, γράφεται για να μπορεί να τα εκφράσει. Κοινά τραγούδια για την ευτυχία, τον έρωτα, την θλίψη, την απώλεια, την ξενιτειά συναντάμε σε διάφορες παραλλαγές σε όλο τον κόσμο. Η μουσική είναι μια «γλώσσα» που δεν γνωρίζει σύνορα. Τραγούδια από όλο τον κόσμο που μέσα τους κλείνουν τόσο διαφορές όσο και ομοιότητες.

Η αποδοχή της διαφορετικότητας σε όλους τους τομείς έχει να κάνει με τον σεβασμό στην ίδια την ανθρώπινη φύση. Η γνώση και η εκπαίδευση πάνω στο διαφορετικό είναι αυτή που μπορεί να οδηγήσει στην αναζήτηση και στην εκμάθηση διαφορετικών κουλτούρων. Είναι αυτή που μπορεί να οδηγήσει στον πλούτο των συνδυασμών, της γέννησης νέων πολιτισμών και κατ' επέκταση νέων μουσικών ειδών και όχι μόνο.

Μια από την αφορμές που μου δόθηκαν για να ψάξω για αυτό το θέμα είναι η παράσταση που προετοιμάσαμε στα πλαίσια της φοίτησης μου στο τμήμα Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης «Η χώρα με τους παράξενους ανθρώπους», μια μουσικοθεατρική παράσταση με θέμα την διαφορετικότητα που μέσα από επεξεργασμένους διαλόγους, τραγούδια και μουσικά παιχνίδια σκοπό είχε να θίξει όλα τα παραπάνω θέματα.

Η ανταπόκριση του κοινού που ήταν ιδιαίτερα θετική, με συμμετοχή των παιδιών σε όλες τις δραστηριότητες της παράστασης, στα μουσικά παιχνίδια (που κύρια ήταν στις πρώτες τους σχολικές τάξεις) με έκανε να καταλάβω βαθύτερα το πόσο ενισχυτικά μπορεί να λειτουργήσει η μουσική εκπαίδευση με διαπολιτισμικό περιεχόμενο σε αυτές τις ηλικίες. Το κατά πόσο θα μπορούσε να περιορίσει ρατσιστικές αντιλήψεις είτε κατά την σχολική τους ηλικία είτε και στην μετέπειτα ζωή τους.

Η διαπολιτισμική μουσική εκπαίδευση μέσα στα Ελληνικά σχολεία μπορεί να αποτελέσει την πρώτη αφορμή για γνωριμία ενός ολόκληρου κόσμου που θα πάρει «σάρκα και οστά» μπροστά στα μάτια τους. Ο τρόπος ζωής ενός λαού, οι συνήθειες του, οι κοινωνικοί παράγοντες και οι συνθήκες ζωής που διαμορφώνουν και γεννάνε τα τραγούδια και την μουσική τους είναι κριτήριο για να ευαισθητοποιηθούν τα παιδιά απέναντι τους. Να κατανοήσουν και να αποδεχτούν τα κοινά και τα διαφορετικά σημεία ανάμεσα στις μουσικές όλου του κόσμου. Να νοιώσουν ότι οι διαφορές δεν είναι αιτία για αντιπαλότητα αλλά ίσα ίσα αφορμή για τον πλούτο και τους θησαυρούς που αυτή τη στιγμή η μουσική όλου του κόσμου μας προσφέρει.

Να αφήσουμε τα ίδια τα παιδιά να βγάλουν τα δικά τους συμπεράσματα μέσα από το δικό τους μουσικό ταξίδι, που δεν γνωρίζει σύνορα και μίσση ανάμεσα στους λαούς όλου του κόσμου.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την καθηγήτρια μου Λ. Στάμου για την πολύτιμη και ολόπλευρη συμπαράσταση της, για την βοήθεια της και την στήριξη της σε όλη την διάρκεια των σπουδών μου.

Την κυρία Α.Μ. Ρεντζεπέρη για την στήριξη της.

Εισαγωγή

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας γίνεται προσπάθεια να παρατεθούν κάποιοι ορισμοί και να γίνει κατανοητός ο σκοπός και οι αρχές της διαπολιτισμικής και μουσικής διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Στο πρώτο υποκεφάλαιο δίνεται ο ορισμός, οι αρχές και ο σκοπός της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Στο δεύτερο υποκεφάλαιο δίνεται ο ορισμός της διαπολιτισμικής μουσικής εκπαίδευσης και ο ρόλος της στην εκπαίδευση. Στο τρίτο υποκεφάλαιο δίνεται ο σκοπός της διαπολιτισμικής μουσικής εκπαίδευσης. Στο τέταρτο υποκεφάλαιο γίνεται αναφορά σε διδακτικές προσεγγίσεις της διαπολιτισμικής μουσικής εκπαίδευσης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας γίνεται προσπάθεια να αποτυπωθεί η εικόνα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στα σχολεία της χώρας μας. Στο πρώτο υποκεφάλαιο εξετάζονται το πόσα σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης υπάρχουν. Στο δεύτερο υποκεφάλαιο μπαίνουν σκέψεις και προβληματισμοί για το πώς θα μπορούσε να είναι η διαπολιτισμική μουσική εκπαίδευση στη χώρα μας και στα σχολεία σε σχέση και με στοιχεία που έχουν προκύψει από έρευνες.

Στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας μπαίνουν προτάσεις για σχέδια μαθήματος που θα μπορούσαν να υλοποιηθούν μέσα στις σχολικές τάξεις στα πλαίσια της διαπολιτισμικής μουσικής εκπαίδευσης. Στο πρώτο υποκεφάλαιο δίνεται παράδειγμα για αξιοποίηση παιδικών τραγουδιών από διάφορες χώρες. Στο δεύτερο υποκεφάλαιο δίνεται παράδειγμα αξιοποίησης νανουρισμάτων από διάφορες χώρες. Στο τρίτο υποκεφάλαιο δίνεται παράδειγμα αξιοποίησης παραμυθιού με μουσική μελοποίηση. Στο τέταρτο υποκεφάλαιο δίνονται παράδειγμα για αξιοποίηση από την διδακτική ενότητα των σχολικών βιβλίων «Οι μουσικές του κόσμου».

Τέλος η εργασία κλείνει με τα συνολικά συμπεράσματα που προέκυψαν πάνω στην προσπάθεια να μελετήσω πάνω στο ζήτημα της διαπολιτισμικής μουσικής εκπαίδευσης σε σχέση με τα Ελληνικά σχολεία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Τι είναι η διαπολιτισμική εκπαίδευση, τι είναι η μουσική διαπολιτισμική εκπαίδευση, ποιοι οι στόχοι της και οι διδακτικές της προσεγγίσεις

1.1 Διαπολιτισμικότητα και Διαπολιτισμική εκπαίδευση

Ο όρος **διαπολιτισμικότητα** αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο άτομα ή ομάδες ατόμων διαφορετικής πολιτισμικής προέλευσης διαχειρίζονται την πολιτισμική ετερότητα, δημιουργώντας μία νέα πολιτισμική ταυτότητα μέσω της συνεργασίας και του συγκερασμού χαρακτηριστικών από διαφορετικούς πολιτισμούς (Γεωργογιάννης,Π 2008).

Οι τέσσερις **βασικές αρχές της διαπολιτισμικότητας**, οι οποίες αποτελούν ταυτόχρονα και τους στόχους της **διαπολιτισμικής εκπαίδευσης** είναι: α. η διαμόρφωση θετικών αντιλήψεων για τις διαφορές μεταξύ των πολιτισμών, β. η αλληλεγγύη, γ. ο σεβασμός των άλλων πολιτισμών ως ισότιμων, γ. η αγωγή στην ειρήνη. Οι αρχές αυτές θεωρούνται «οι βάσεις της επικοινωνίας και των σχέσεων των ανθρώπων μεταξύ τους, αλλά και με το φυσικό και κοινωνικό τους περιβάλλον, το οποίο εξελίσσεται διαρκώς σε ένα πολυσύνθετο μόρφωμα(Κανακίδου,Παπαγιάννη1998)

Σκοπός της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι :

- Η αναγνώριση της ισοτιμίας των πολιτισμών και της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης.

- Η ισοτιμία του μορφωτικού κεφαλαίου ατόμων διαφορετικής πολιτισμικής προέλευσης.
- Η εξασφάλιση του δικαιώματος όλων για ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση και στη ζωή.
- Ο κάτω από πολιτισμικές συνθήκες αναπτυσσόμενος άνθρωπος ως αφετηρία και στόχος της διαπολιτισμικής παιδαγωγικής πράξης.

Ο Helmut Essinger (1988) ορίζει τη διαπολιτισμική εκπαίδευση ως την παιδαγωγική απάντηση στα προβλήματα διαπολιτισμικής φύσης που ανακύπτουν σε μια πολυπολιτισμική και πολυεθνική κοινωνία και αναφέρει τέσσερις βασικές της αρχές:

- Εκπαίδευση για ενσυναίσθηση που σημαίνει να μάθουμε να κατανοούμε τους άλλους, να τοποθετούμε τον εαυτό μας στη θέση τους, να βλέπουμε τα προβλήματά τους μέσα από τα δικά τους τα μάτια και να καλλιεργούμε τη συμπάθειά μας γι' αυτούς. Πρώτιστο έργο της εκπαίδευσης είναι να ενθαρρύνει το άτομο να ενδιαφερθεί για τους άλλους, τα προβλήματά τους και τη διαφορετικότητά τους.
- Εκπαίδευση για αλληλεγγύη. Θεωρείται βασικός στόχος της εκπαίδευσης σε μια ανθρώπινη κοινωνία. Η έννοια της αλληλεγγύης υποδηλώνει μια έκκληση για την καλλιέργεια μιας συλλογικής συνείδησης, η οποία υπερβαίνει τα όρια των ομάδων, των φυλών και των κρατών καθώς επίσης και μια έκκληση για παραμερισμό της κοινωνικής ανισότητας και αδικίες.
- Εκπαίδευση για διαπολιτισμικό σεβασμό. Σε μια κοινωνία που στερείται σεβασμού στην πολιτισμική ετερότητα η αρχή αυτή θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική. Ο εκσυγχρονισμός που δε σέβεται την ιστορική μνήμη δε μπορεί να σέβεται τον πολιτισμικό. Ο σύγχρονος τρόπος ανάπτυξης εκμεταλλεύεται και καταστρέφει τόσο το φυσικό περιβάλλον όσο και τον πολιτισμό του ανθρώπου. Ο σεβασμός του πολιτισμού μπορεί να πραγματοποιηθεί με το άνοιγμά μας στους άλλους πολιτισμούς που αποτελεί ταυτόχρονα και μια πρόσκληση στους άλλους να συμμετέχουν στο δικό μας πολιτισμό.

- Εκπαίδευση εναντίον του εθνικιστικού τρόπου σκέψης, που σημαίνει εξάλειψη των εθνικών στερεοτύπων και προκαταλήψεων για να μπορέσουν οι διαφορετικοί λαοί να ανοίξουν διάλογο και να επικοινωνήσουν μεταξύ τους. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι πάνω από όλα μια έκκληση για συνάντηση και διάλογο που θα σπάσει τον επαρχιωτισμό της εθνικής καταγωγής και θα ανοίξει ένα νέο δρόμο στην αλληλεγγύη με τους συνανθρώπους μας ανεξάρτητα από την εθνική και πολιτισμική τους προέλευση.

Η έννοια διαπολιτισμική εκπαίδευση ορίζεται ως η διαδικασία γνωριμίας, κατανόησης και υιοθέτησης των στοιχείων του πολιτισμού του μειονοτικού πληθυσμού από την κυρίαρχη πολιτισμική ομάδα, με στόχο την αποδοχή τους, μια αποδοχή, η οποία θα οδηγήσει στην πολιτιστική αλληλεπίδραση μεταξύ των λαών. (Γιαμάλογλου, Χρυσάφιακη 2006).

1.2 Διαπολιτισμική Μουσική εκπαίδευση

Από τον ίδιο τον ορισμό της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης προκύπτει και η διαπολιτισμική μουσική εκπαίδευση ο ρόλος της και ο στόχος της. Πως μέσα από την διδασκαλία της μουσικής θα έρθουν σε επαφή οι μαθητές με τους μουσικούς πολιτισμούς άλλων χωρών, με τις μουσικές του κόσμου, θα κατανοήσουν, θα δεχτούν την διαφορετικότητα. Να καταλάβουν τις ίδιες τις αρχές που γεννιούνται οι μουσικές παραδόσεις και να μπορέσουν να τις βιώσουν.

«Αυτές οι αρχές [στις οποίες βασίζονται οι μουσικές παραδόσεις] καθώς και όλο το πολιτιστικό πλαίσιο μέσα στο οποίο γεννιούνται οι παραπάνω παραδόσεις μεταφέρονται στην αίθουσα διδασκαλίας. [...] Η ιδέα δεν είναι να μάθουν και να αφομοιώσουν οι μαθητές τις μουσικές όλου του κόσμου, αλλά να πληροφορηθούν γι' αυτές και να συνειδητοποιήσουν ότι αξίζουν προσοχής και σεβασμού. Ανεξάρτητα από το αν τους αρέσει το άκουσμα ή όχι πρέπει να προσπαθήσουν να κατανοήσουν τη μουσική αυτή σε σχέση με την κοινωνία που τη γέννησε. Επίσης, μπορούν, έχοντας τόσα παραδείγματα από μουσικές διαφόρων λαών, εξετάζοντάς τα να μελετήσουν τις διαφοροποιήσεις της μουσικής φόρμας, τα διαφορετικά όργανα, τα ποικίλα ηχοχρώματα που παράγονται, τη δομή των συνθέσεων, τη θέση του αυτοσχεδιασμού σε κάθε πολιτισμό, τη χρήση και τη λειτουργία της μουσικής στην εκάστοτε κοινωνία, τον τρόπο που μεταδίδεται η παράδοση στις επόμενες γενιές κτλ.» (Ανδρούτσος, 1998).

Η διαπολιτισμική μουσική εκπαίδευση μπορεί να οριστεί ως διάχυτη, βασική μαθησιακή διαδικασία, η οποία συνεξετάζει μουσικά προϊόντα ποικίλων πολιτισμικών

ενοτήτων – παράλληλα με την έκθεση κοινωνικών και πολιτιστικών στοιχείων που τα αφορούν – με κριτικό τρόπο και άρα με δυνατότητες και προοπτικές αμφισβήτησης παγιωμένων θέσεων και ρατσιστικών αντιλήψεων. Επιπροσθέτως, δύναται να οριστεί ως εκπαιδευτική πρακτική, η οποία στηρίζεται στη στενή συνεργασία δασκάλων, μαθητών, γονιών και μελών των επιμέρους κοινοτήτων. Επειδή δε καλλιεργεί συνθήκες επιτυχίας για όλους τους μαθητές, τους οποίους – καθώς και το μουσικό τους κεφάλαιο – υπολογίζεται εξίσου ανεξαρτήτως πολιτισμικής ή εθνοτικής καταγωγής, δύναται να χαρακτηριστεί ως ανθρωπιστική παιδαγωγική. Εντέλει, επειδή επιχειρεί να αναδείξει τη δημιουργικότητα των μαθητών, μπορεί να θεωρηθεί ως διαδικασία δημιουργικής μάθησης (Ξανθάκου, 2002).

Σύμφωνα με τον Γ. Σακελλαρίδη (2008) η διαπολιτισμική μουσική εκπαίδευση μπορεί να θεωρηθεί ως :

- Αντιρατσιστική εκπαίδευση αμφισβητούσα όλες τις μορφές διακρίσεων
 - Βασική εκπαίδευση
 - Σημαντική για όλους τους μαθητές
- Πολυεπίπεδη, πολυδιάστατη εκπαιδευτική στρατηγική, διάχυτη σε όλες τις σχολικές δραστηριότητες
- Εκπαίδευση για κοινωνική δικαιοσύνη , υποστηρίζουσα τον πλουραλιστικό χαρακτήρα μαθητών, δασκάλων και κοινοτήτων
- Μια διαδικασία αποβλέπουσα στη διαμόρφωση συνθηκών επιτυχίας για όλους τους μαθητές
 - Κριτική παιδαγωγική

- Διαδικασία αποσκοπούσα στην ανάδειξη της δημιουργικότητας των μαθητών

1.3 Στόχοι της Διαπολιτισμικής Μουσικής Εκπαίδευσης

Εκτός από τους γενικούς στόχους που περικλείονται και στον ορισμό της Διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, μπορούμε να δούμε πιο συγκεκριμένα πως μπορούν να εκφραστούν :

Στόχος η Ενσυναίσθηση :

Ως «ενσυναίσθηση» ορίζεται η ικανότητα αντίληψης των συναισθημάτων του «άλλου» (Goleman, 1998). Η ικανότητα λοιπόν να μπορούμε να καταλαβαίνουμε τα συναισθήματα του άλλου, η ικανότητα να καταλαβαίνουμε το διαφορετικό. Η μουσική έχει την ικανότητα να μας κάνει να γεμίζουμε με συναισθήματα, να μας βάζει σε «ρόλους». Η ικανότητα για παράδειγμα να έχουμε συναισθήματα για ένα τραγούδι ξενιτειάς που μπορεί προσωπικά να μην μας αγγίζει αλλά να μας βάζει στην «θέση» του άλλου.

Ειδικότερα στο εκπαιδευτικό μας σύστημα συχνά παρατηρείται παραγνώριση του δυναμικού των «ξένων» μαθητών με την εμφάνιση προκαταλήψεων και στερεοτύπων, με παράλληλη έλλειψη ουσιαστικών θέσεων ενσυναίσθησης. Ένεκα όλων των ανωτέρω καταδεικνύεται ότι η διαπολιτισμική εκπαίδευση βρίσκεται ενώπιον μεγάλων προκλήσεων, τις οποίες καλείται να αντιμετωπίσει. (Σακελλαρίδης 2008)

Στόχος η ανοχή των αντιφάσεων :

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση μπορεί να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις προσφοράς βοήθειας στους μαθητές, έτσι ώστε να «μπαίνουν συναισθηματικά και νοητικά» στον άλλο πολιτισμό, να αναπτύσσουν δεξιότητες ανοχής και να γνωρίζουν, στα πλαίσια των αποφάσεων που λαμβάνουν, την ποιότητα και το είδος των συγκρούσεων, οι οποίες αναμένονται στη συγκεκριμένη περίπτωση (Hohmann, 1983).

Η κατανόηση μέσα από την διαφορετικότητα των μουσικών των λαών μπορεί να λειτουργήσει αρμονικά στη λύση της σύγκρουσης ανάμεσα στις αντιφάσεις των διάφορων πολιτισμών.

Στόχος η κριτική στάση απέναντι στους ρόλους :

Η ικανότητα ανάπτυξης κριτικής στάσης είναι το πρώτο βήμα για την ανοχή, την αποδοχή και την εκτίμηση.

Η συνειδητοποίηση των πολλών και διαφορετικών τρόπων οργάνωσης των μουσικών ήχων , η πληρέστερη κατανόηση των μουσικών φαινομένων του ιδιαίτερου περιβάλλοντος των μαθητών (Σακελλαρίδης , 2008)

Στόχος οι επικοινωνιακές δεξιότητες :

Η επαφή και η γνωριμία μέσω της μουσικής των διάφορων πολιτισμών μπορεί να βοηθήσει και το ίδιο το άτομο στην επιτυχημένη επικοινωνία αλληλεπίδραση και συνεννόηση με άτομο διαφορετικού πολιτισμού.

Οι επικοινωνιακές δεξιότητες που μπορούν να αναπτυχθούν μπορούν να βοηθήσουν το ίδιο το άτομο μέσω της επαφής και της γνώσης με άλλο πολιτισμό και στην πιο αποτελεσματική επικοινωνία, αλλά και στην καλύτερη δόμηση των προσωπικών σχέσεων.

1.4 Διδακτικές προσεγγίσεις στα πλαίσια της διαπολιτισμικής μουσικής

Βασικό ζήτημα είναι το πώς θα προσεγγίσεις με ποικίλους τρόπους μέσα από την διδασκαλία της μουσικής τους μαθητές. Δεν θα είναι μια στείρα εμπειρία, αλλά θα γίνει προσπάθεια να ανακαλύψουν οι ίδιοι οι μαθητές την μαγεία των άλλων μουσικών πολιτισμών.

Σύμφωνα λοιπόν με και τον Γ. Σακελλαρίδη (2008) κάποιοι από τους τρόπους διδακτικής προσέγγισης στα πλαίσια της διαπολιτισμικής μουσικής εκπαίδευσης είναι :

- Οι μουσικές έννοιες. Η γνωριμία των μαθητών με τους μουσικούς όρους της μελωδίας, του ρυθμού, του ύφους, της αρμονίας, του ηχοχρώματος της έντασης και της φόρμας. Όχι στείρα και με βάση μόνο τους κανόνες, αλλά με προσπάθεια η μουσική να αναλύεται μέσω των στοιχείων της ροής, της κίνησης, του χρώματος και του υλικού
- Οι τύποι των μουσικών οργάνων. Γνωριμία με μουσικά όργανα από όλους τους πολιτισμούς και τις ορχήστρες όλων των χωρών. Χρήση οργάνων που συναντώνται παράλληλα σε πολλούς μουσικούς πολιτισμούς π.χ φλογέρες, τύμπανα, λύρες. Βοηθάει η οπτική επαφή των οργάνων από άλλους πολιτισμούς

αν δεν υπάρχουν διαθέσιμα, ακόμα και η επαφή μαζί τους μέσα από ηχογράφιση ώστε οι μαθητές να μπορέσουν να γνωρίζουν το άκουσμα και το ηχόχρωμα του κάθε οργάνου.

- Καθοδηγούμενη ακρόαση. Οι μαθητές μέσω ηχογραφημένων ή και ζωντανών εκτελέσεων των μουσικών του κόσμου είτε μέσα στην τάξη είτε και έξω από αυτή σε κάποια προγραμματισμένη συναυλία. Η εμπειρία της ακρόασης του διαφορετικού είναι που θα μπορεί να προκαλέσει και τα συναισθήματα αναγνώρισης, αποδοχής των άλλων πολιτισμών ακόμα και εξοικείωσης μαζί τους. Είναι θεμιτό ακόμα και να καλέσουμε γονείς ή συγγενείς παιδιών από άλλες χώρες που μπορούν να έρθουν μέσα στην τάξη και να δώσουν μια μικρή γεύση από την μουσική, τα τραγούδια ή κάποιο μουσικό όργανο της χώρας τους.
- Εκτέλεση. Εκτός από την θεωρητική γνώση και την ακρόαση είναι απαραίτητη και η ζωντανή συμμετοχή των μαθητών μέσω της «εκτέλεσης». Είναι απαραίτητη τόσο μέσω του τραγουδιού, όσο και μέσω της χρήσης μουσικών οργάνων, αλλά και της κίνησης με το ρυθμό της μουσικής ώστε να αποτελέσει μια συνολικά βιωματική εμπειρία. Τα παιδιά να πειραματιστούν, να δοκιμάσουν ακόμα και τον αυτοσχεδιασμό και να εκφράσουν ελεύθερα όλα τα συναισθήματα τους μέσω της μουσικής.
- Η χρήση «τραγουδιών με συγκεκριμένο θέμα». Η αξιοποίηση τραγουδιών που έχουν κοινή ρίζα, κοινό θέμα που επεξεργάζονται. Για παράδειγμα τραγούδια γάμου, τραγούδια ξενιτειάς, νανουρίσματα, είναι τραγούδια που συναντάμε σε όλες τις χώρες και σε όλες τις μουσικές. Βοηθάει η κοινή αφετηρία στο ότι αναπτύσσουν στους ακροατές κοινά βιώματα, αναμνήσεις και συναισθήματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2.1 Η Διαπολιτισμική εκπαίδευση στα Ελληνικά σχολεία

Λειτουργούν συνολικά 26 σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα.

Πιο συγκεκριμένα με βάση και τα επίσημα στοιχεία, με βάση το υπουργείο παιδείας αυτή τη στιγμή λειτουργούν τα εξής διαπολιτισμικά σχολεία :13 σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (Δημοτικά), 13 σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (9 Γυμνάσια και 4 Λύκεια).

Τα σχολεία αυτά είναι τα παρακάτω :

Στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση

- Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Αλσούπολης Αθήνας
- Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Αμφιθέας Αθήνας
- 87^ο Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Αθήνας

- 16^ο Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Χανίων
- 3^ο Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Μενεμένης Θεσσαλονίκης
 - Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Θεσσαλονίκης
- 5^ο Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Μενεμένης Θεσσαλονίκης
 - Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Νέων Επιβατών
Θεσσαλονίκης
- 6^ο Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Ευόσμου Θεσσαλονίκης
- 6^ο Διαπολιτισμικό και Ολοήμερο Δημοτικό σχολείο Ελευθερίου-Κορδελιού
Θεσσαλονίκης
 - 9^ο Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Ιωαννίνων
 - Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Σαπών Ροδόπης
 - Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Ιάσμου Ροδόπης

Στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση :

Γυμνάσια και λύκεια :

- 2^ο Γυμνάσιο Δημοτικής Εκπαίδευσης Αχαρνών Αττικής
 - 2^ο Γυμνάσιο Δημοτικής Εκπαίδευσης Ιωαννίνων
- Γυμνάσιο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Θεσσαλονίκης
- Γυμνάσιο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Σαπών Ροδόπης
- 2^ο Γυμνάσιο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Ελληνικού Αθήνας
- Γυμνάσιο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Ευόσμου Θεσσαλονίκης
 - 2^ο Γυμνάσιο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Αθήνας
 - Γυμνασιακές και Λυκειακές τάξεις Πενταλόφου Κοζάνης
 - Λύκειο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Σαπών Ροδόπης
 - Λύκειο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Θεσσαλονίκης
- 2^ο Γενικό Λύκειο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Ελληνικού Αθηνών
- Λύκειο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Ευόσμου Θεσσαλονίκης

Από τα παραπάνω στοιχεία γίνεται φανερό πως τα διαπολιτισμικά σχολεία που υπάρχουν Πανελλαδικά είναι ελάχιστα ώστε να καλύψουν τις ανάγκες των παιδιών των μεταναστών που υπάρχουν στην χώρα μας.

Ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια ο αριθμός των μεταναστών έχει αυξηθεί ραγδαία. Προβλέπεται μάλιστα ακόμα μεγαλύτερο κύμα μετανάστευσης και ιδιαίτερα στην χώρα μας, η οποία λόγω γεωγραφικής θέσης, αλλά και συμφωνιών μέσα στην Ε.Ε αποτελεί χώρα υποδοχής. Το κύμα των μεταναστών έχει να κάνει με οικονομικούς λόγους, αλλά και αναγκαστικές συνθήκες, π.χ πόλεμοι και αναφλέξεις σε μια σειρά περιοχών.

Σύμφωνα με την Τριανταφυλλίδου Α. (2011):

«Αντιμέτωπα με την εθνική και πολιτισμική διαφορετικότητα, τα σχολεία μπορούν είτε να μεταμορφωθούν σε χώρους ένταξης και ενσωμάτωσης παιδιών από μειονοτικές και μεταναστευτικές ομάδες, είτε να λειτουργήσουν προς την αντίθετη κατεύθυνση, προπαγανδίζοντας- άμεσα ή έμμεσα- προκαταλήψεις και στερεότυπα, αντιλήψεις περί ανωτερότητας και διακρίσεων, ή ακόμα και σύγκρουσης μεταξύ πολιτισμών.

Η πρόκληση για τις Ευρωπαϊκές κοινωνίες σήμερα, λοιπόν, και πιο συγκεκριμένα για τις 'νέες' χώρες φιλοξενίας, όπως η Ελλάδα, είναι να δημιουργήσουν εκπαιδευτικές ευκαιρίες για την κοινωνική και προσωπική ανάπτυξη όλων των μαθητών, ανεξάρτητα από ποια ομάδα, πλειοψηφική ή μειονοτική, προέρχονται.»

Από αυτήν την άποψη είναι ακόμα πιο αναγκαίο να παρθούν μέτρα και στο επίπεδο της εκπαίδευσης, ώστε τα παιδιά των μεταναστών που θα φοιτήσουν στα Ελληνικά σχολεία να μπορέσουν να ενταχθούν με ομαλούς όρους. Να μπορέσουμε να καταπολεμήσουμε τόσο μέσω της συνολικής εκπαίδευσης όσο και μέσα από το μάθημα της μουσικής να βάλουμε στην άκρη φαινόμενα ρατσισμού, περιθωριοποίησης των μεταναστών μαθητών. Να δώσουμε την ίδια ευκαιρία σε όλους τους μαθητές να γνωρίσουν τον πολιτισμό τους, την καταγωγή τους που είναι

απαραίτητος όρος για μια ολοκληρωμένη προσωπικότητα στα πλαίσια της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με τα στοιχεία της τελευταίας απογραφής του 2011 στην Ελλάδα φοιτούν 104.171 παιδιά μεταναστών (προφανώς τα στοιχεία αυτά θα έχουν αυξηθεί τα τελευταία χρόνια). Ο αριθμός αυτός αντιστοιχεί στο 10% του συνολικού αριθμού των παιδιών που φοιτούν στα Ελληνικά σχολεία. Οι κύριες χώρες από τις οποίες προέρχονται τα περισσότερα παιδιά μεταναστών που φοιτούν στα Ελληνικά σχολεία είναι : Αλβανία, Ουκρανία, Γεωργία, Πακιστάν, Ινδοί, Αιγύπτιοι, Μολδαβοί.

Όσον αφορά το αν όλα τα παιδιά μεταναστών μπορούν να φοιτήσουν στα Ελληνικά σχολεία ισχύει το εξής :

Το Ελληνικό νομικό πλαίσιο εγγυάται την πρόσβαση στην σχολική εκπαίδευση για όλους τους ανήλικους που κατοικούν στην Ελλάδα, ηλικίας από 5 έως και 15 χρονών (1 χρόνο νηπιαγωγείο, 6 χρόνια πρωτοβάθμιας (δημοτικό) και 3 χρόνια δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (γυμνάσιο)). Η εκπαίδευση είναι υποχρεωτική για όλους, ανεξάρτητα από το καθεστώς διαμονής (νόμιμο ή παράνομο) των γονιών τους. Σύμφωνα με το άρθρο 40 του νόμου 2910/2001, όλα τα παιδιά που έχουν γεννηθεί από υπηκόους τρίτης χώρας και ζουν στην Ελλάδα έχουν δικαίωμα στην δωρεάν εκπαίδευση.

2.2. Στοιχεία από έρευνα για τις Διακρίσεις, τον Ρατσισμό και την Ξενοφοβία στα Ελληνικά Σχολεία

Έρευνα που πραγματοποιήθηκε από την ΚΑΠΑ RESEARCH A.E. για λογαριασμό της UNICEF (2001, αρχείο unicef) για τις Διακρίσεις - Ρατσισμός - Ξενοφοβία στο Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα οδηγήθηκε στα παρακάτω συμπεράσματα. Πριν φτάσουμε εκεί να αναφέρουμε τα στοιχεία για το πως διοργανώθηκε η έρευνα :

Περίοδος διεξαγωγής: Η συλλογή των στοιχείων έγινε από 6 έως 13/03/2001

Περιοχή διεξαγωγής: Στα δύο μεγαλύτερα αστικά κέντρα της Ελλάδας, λεκανοπέδιο Αττικής και Πολεοδομικό Συγκρότημα Θεσσαλονίκης, όπου συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ποσοστό των αλλοδαπών που διαμένουν μόνιμα στη χώρα μας.

Πληθυσμός: Γονείς μαθητών που φοιτούν σε Δημοτικά, Γυμνάσια και Λύκεια. Δάσκαλοι και Καθηγητές, καθώς επίσης και μαθητές που φοιτούν στις τρεις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού, σε Γυμνάσια και Λύκεια.

Δείγμα: 2343 συνεντεύξεις.

Τεχνική συλλογής πληροφοριών: Η συλλογή των στοιχείων έγινε με 2 τρόπους. Με την μέθοδο των συνεντεύξεων βάσει ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου, με το ειδικό λογισμικό CTIS (Computer Telephone Interview System) και με την μέθοδο των προσωπικών συνεντεύξεων βάσει έντυπου ερωτηματολογίου, κατόπιν επίσκεψης των ερευνητών σε αντιπροσωπευτικά επιλεγμένα σχολεία. Για κάθε ένα από τα τρία κοινά (γονείς, εκπαιδευτικοί, μαθητές) σχεδιάστηκε ειδικό ερωτηματολόγιο με κλειστές και ανοιχτές ερωτήσεις. Μέρος των ερωτηματολογίων ήταν κοινό ώστε να εξασφαλιστεί η συγκριτική ανάλυση των απόψεων και οι τυχόν διαφοροποιήσεις σε βασικές παραμέτρους. Για την συλλογή των στοιχείων της έρευνας εργάστηκαν 93 ερευνητές (88 συνεντευκτές και 5 επόπτες/ ελεγκτές).

Μέθοδος δειγματοληψίας: Τυχαία πολυσταδιακή δειγματοληψία με χρήση quota ανάλογα με τα αντιπροσωπευτικά χαρακτηριστικά του κάθε κοινού.

Τα πολυπολιτισμικά στοιχεία που προσέδιδαν στην ελληνική κοινωνία οι τσιγγάνοι και οι μουσουλμάνοι Έλληνες πολίτες, και αργότερα οι παλιννοστούντες, πολλαπλασιάστηκαν με την έλευση μεγάλου αριθμού οικονομικών μεταναστών από διάφορες χώρες που πλέον εργάζονται και ζουν μόνιμα στη χώρα μας.

Η εκπαίδευση ως η βασικότερη διαδικασία διαμόρφωσης του χαρακτήρα, των στάσεων και της συμπεριφοράς του ατόμου, είναι ίσως το καταλληλότερο εργαλείο διαχείρισης αυτής της νέας πολυπολιτισμικής πραγματικότητας της ελληνικής κοινωνίας.

Με την παρούσα έρευνα κοινής γνώμης επιχειρείται η καταγραφή των απόψεων, του βαθμού ανοχής και αποδοχής των μαθητών, των εκπαιδευτικών και των γονέων, ως προς τη διαφορετικότητα των αλλοδαπών μαθητών που φοιτούν στις ελληνικές σχολικές κοινότητες.

Οι μαθητές που προέρχονται από άλλες χώρες φοιτούν στη μεγάλη πλειοψηφία των σχολείων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ η μεγαλύτερη συχνότητα φοίτησης αλλοδαπών μαθητών εμφανίζεται στο δημοτικό σχολείο. Σε πολλές περιπτώσεις, τα σχολεία αποτελούν χώρο διακρίσεων εις βάρος των

αλλοδαπών μαθητών, που γίνονται τόσο από τους υπόλοιπους μαθητές και τους γονείς όσο και από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς και τις διευθύνσεις των σχολείων. Υψηλά καταγράφονται τα ποσοστά ξενοφοβικής συμπεριφοράς και απόψεων που απέχουν κατά πολύ από τις έννοιες της ισότητας και του σεβασμού της διαφορετικότητας, σε όλα τα κοινά που συνθέτουν την εκπαιδευτική κοινότητα.

Οι φορείς κοινωνικοποίησης των μαθητών, δάσκαλοι, καθηγητές και γονείς, εμφανίζονται στις απαντήσεις τους πιο αρνητικοί τόσο απέναντι στην παρουσία των παιδιών των μεταναστών στα ελληνικά σχολεία, όσο και εν γένει απέναντι στην παρουσία των αλλοδαπών στη χώρα μας, σε σχέση με το υποκείμενο της κοινωνικοποίησης, τους μαθητές της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ιδιαίτερα οι μαθητές του δημοτικού εμφανίζουν την καλύτερη γνώμη και συμπεριφορά απέναντι στους αλλοδαπούς συμμαθητές τους. Σύμφωνα με τη συγκριτική ανάλυση των στοιχείων της έρευνας, η ξενοφοβική συμπεριφορά παρουσιάζει ισχυρή σχέση εξάρτησης με τις εξής μεταβλητές:

Το βαθμό Γνωριμίας / Συναναστροφής:

Όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός προσέγγισης Ελλήνων και αλλοδαπών τόσο μειώνονται οι ξενοφοβικές αντιλήψεις. Το στοιχείο αυτό είναι ιδιαίτερα ορατό στους μαθητές του δημοτικού από τους οποίους όσοι συνυπάρχουν, στην τάξη, με αλλοδαπούς μαθητές εμφανίζουν πολύ μεγαλύτερα ποσοστά αποδοχής και ανεκτικότητας του "διαφορετικού" από εκείνους που πηγαίνουν στο ίδιο σχολείο με τα παιδιά των μεταναστών, και ακόμη μεγαλύτερα από όσους μαθητές δεν γνωρίζουν - και δεν συναναστρέφονται - παιδιά από άλλες χώρες.

Το μορφωτικό επίπεδο:

Μόρφωση και ξενοφοβία είναι μεγέθη αντιστρόφως ανάλογα. Όπως προκύπτει από την έρευνα στο κοινό των γονέων, οι γονείς με ανώτερη / ανώτατη μόρφωση εμφανίζουν χαρακτηριστικά περιορισμένη ξενοφοβική συμπεριφορά από τους γονείς με στοιχειώδη μόρφωση.

Η διαφορά αυτή αντανακλάται και στα παιδιά τους: τα παιδιά γονέων με υψηλότερο επίπεδο μόρφωσης είναι εμφανώς πιο δεκτικά στη διαφορετικότητα από τα παιδιά γονέων με χαμηλό επίπεδο μόρφωσης.

Το φύλο:

Σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς την αποδοχή των αλλοδαπών μαθητών εμφανίζονται με βάση το φύλο των ερωτηθέντων στην έρευνα. Μητέρες και γυναίκες εκπαιδευτικοί φαίνεται να έχουν αντιλήψεις διακρίσεων σε μεγαλύτερο βαθμό από τους πατέρες και τους άντρες εκπαιδευτικούς. Ωστόσο, η διαφορά αυτή αντιστρέφεται στο μαθητικό κοινό, όπου οι μαθήτριες είναι πολύ περισσότερο δεκτικές έναντι των αλλοδαπών συμμαθητών τους, από τους μαθητές.

Την εκπαιδευτική βαθμίδα:

Οι γονείς των παιδιών του δημοτικού και οι δάσκαλοι είναι πιο ανήσυχοι και πιο επιρρεπείς στις διακρίσεις εις βάρος των αλλοδαπών μαθητών αλλά και των αλλοδαπών εν γένει, από τους γονείς των παιδιών των γυμνασίων και λυκείων και τους καθηγητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Εντούτοις, και στο σημείο αυτό, η διαφορά αντιστρέφεται στο μαθητικό κοινό όπου οι μαθητές του δημοτικού είναι πολύ περισσότερο ανοιχτοί στην πολυπολιτισμικότητα συγκριτικά με τους μαθητές των γυμνασίων και των λυκείων.

Ένα άλλο συμπέρασμα που προκύπτει από την έρευνα είναι το γεγονός ότι τα σχολεία λειτουργούν ως καθρέφτης της κοινωνίας στον οποίο προβάλλονται τα ξενοφοβικά στερεότυπα για τον " αλλοδαπό μετανάστη", στερεότυπα που, ωστόσο, δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Παρά την ανησυχία γονέων και καθηγητών σχετικά με την παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία, τα προβλήματα που δημιουργούν οι μαθητές αυτοί είναι, κατά την κρίση τους, περιορισμένα.

Ένα κοινό σημείο των τριών κοινών της έρευνας αφορά στη φύση των προβλημάτων που εκτιμάται ότι αντιμετωπίζουν ή προκαλούν οι αλλοδαποί μαθητές. Πρόκειται κυρίως για μαθησιακά προβλήματα, αλλά και προβλήματα ένταξης και συμπεριφοράς των αλλοδαπών μαθητών.

Αυτό το τελευταίο στοιχείο κάνει ακόμη πιο επιτακτικό το ρόλο της εκπαίδευσης στην καταπολέμηση των διακρίσεων και στην προσπάθεια αρμονικής ένταξης των αλλοδαπών μαθητών. Η εκπαίδευση δεν αφορά μόνο στους μαθητές αλλά και στους εκπαιδευτικούς, όπου οι ίδιοι εκτιμούν ότι δεν είναι επαρκώς καταρτισμένοι για να διδάξουν τους αλλοδαπούς μαθητές.

Την ανάγκη καλύτερης κατάρτισης των εκπαιδευτικών υπογραμμίζουν και οι γονείς

που εκτιμούν ότι είναι το κλειδί για την καλύτερη ένταξη των αλλοδαπών μαθητών στις σχολικές κοινότητες, και δευτερευόντως η ευαισθητοποίηση γονέων και μαθητών στις έννοιες της ισότητας και του σεβασμού της διαφορετικότητας. Τα παραπάνω συμπεράσματα καθίστανται ακόμη πιο σοβαρά αν αναλογιστούμε την ίδια γενική εκτίμηση γονέων και εκπαιδευτικών για την ολοένα και αυξανόμενη - κατά την επόμενη πενταετία - παρουσία αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία της χώρας μας.

ΓΟΝΕΙΣ:ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η πλειοψηφία των γονέων μαθητών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης εμφανίζουν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό στοιχεία ξενοφοβικής συμπεριφοράς και απόψεις που απέχουν πολύ των εννοιών της ισότητας και του σεβασμού της διαφορετικότητας στην ελληνική κοινωνία.

Το 51,7% δηλώνει ότι η παρουσία των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία τους προκαλεί ανησυχία και το 16,2% των γονιών δηλώνει ότι η παρουσία των ξένων τους ενοχλεί. Αδιάφορο εμφανίζεται το 17,1% ενώ μόνο ο ένας περίπου στους 10 γονείς (11,6%) δηλώνει ότι η νέα αυτή πολυπολιτισμική πραγματικότητα του φαίνεται ενδιαφέρουσα

Μόνο ο ένας στους έξι γονείς θεωρεί ότι οι αλλοδαποί μετανάστες που ζουν μόνιμα στην χώρα μας πρέπει να μπορούν να παραμείνουν και να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες. Για το 7,1% οι αλλοδαποί που μένουν στην χώρα δεν θα πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες. Το 62,3% πιστεύει ότι θα πρέπει να φύγουν όσοι δεν είναι αναγκαίοι ή νόμιμοι, ενώ το 11% τάσσεται υπέρ της άμεσης απέλασης δηλώνοντας ότι πρέπει να πάνε όλοι πίσω στην χώρα τους.

Οι αντιλήψεις σχετικά με την παρουσία των μεταναστών που ζουν μόνιμα στην Ελλάδα, μεταφέρονται και στον τρόπο που οι γονείς αντιμετωπίζουν την φοίτηση αλλοδαπών μαθητών στα ελληνικά σχολεία. Η προβολή των στερεοτυπικών χαρακτηριστικών του "αλλοδαπού μετανάστη" - όπως αυτή κυριάρχησε στην χώρα μας την τελευταία δεκαετία στους μικρούς μαθητές από άλλες χώρες είναι προφανής. Η σχολική κοινότητα γίνεται αυτόματα αντιληπτή ως μια μικρή κοινωνία στην οποία μεταφέρονται αυτούσια τα χαρακτηριστικά της μεγάλης,

συμπεριλαμβανόμενης και της απειλής από κάθε τι διαφορετικό.

Ως φυσιολογικό γεγονός σχολιάζουν την παρουσία των παιδιών των μεταναστών στα σχολεία της χώρας μας το 42,6% των γονέων, ενώ ως θετικό γεγονός κρίνεται από το 11%

Αντίθετη άποψη εκφράζει το 42% των γονέων. Για το 34% η παρουσία των ξένων θεωρείται μάλλον αρνητικό γεγονός ενώ το 8% πιστεύει ότι η συνύπαρξη αυτή συνιστά απειλή.

Μόνο οι 4 στους 10 γονείς πιστεύουν ότι τα παιδιά των αλλοδαπών στην Ελλάδα θα πρέπει να μπορούν να γράφονται σε οποιοδήποτε ελληνικό σχολείο.

Η πλειοψηφία των γονέων πιστεύει ότι θα πρέπει να γράφονται μόνο σε ειδικές τάξεις / τμήματα για αλλοδαπούς (29,2%) ή σε άλλα σχολεία που θα είναι ειδικά και μόνο για παιδιά αλλοδαπών.

Ο ένας στους δυο γονείς (50,5%) δηλώνει ότι θα τον ενοχλούσε εάν στο σχολείο που πηγαίνει το παιδί του φοιτούσε σημαντικός αριθμός αλλοδαπών μαθητών.

Μάλλον δεν θα τους ενοχλούσε δηλώνει το 14,1%, ενώ σίγουρα δεν θα τον ενοχλούσε δηλώνει ο ένας στους τρεις (34,3%).

Το ποσοστό της ενόχλησης αυξάνεται όταν η ερώτηση αφορά στη φοίτηση αλλοδαπών μαθητών στην ίδια τάξη με το παιδί τους, και στην περίπτωση αυτή κυμαίνεται στο 54%.

Οι οχτώ στους δέκα γονείς που συμμετέχουν στην έρευνα (78,9%) δήλωσαν ότι ήδη στο σχολείο του παιδιού τους φοιτούν και παιδιά αλλοδαπών.

Παρά τη διάχυτη ανησυχία, στην ερώτηση "αν η παρουσία των παιδιών αυτών έχει δημιουργήσει κάποια προβλήματα στην σχολική κοινότητα" οι οχτώ στους δέκα γονείς απάντησαν αρνητικά (79,4%). Το 3,1% δήλωσε ότι δεν γνωρίζει και το 17,5% απάντησε καταφατικά.

Τα προβλήματα που σύμφωνα με τους συγκεκριμένους γονείς δημιουργούν στη σχολική κοινότητα οι αλλοδαποί μαθητές είναι -με σειρά συχνότητας αναφορών -τα εξής : φασαρίες, βία, επιθετικότητα (41%), καθυστερούν την πρόοδο των μαθημάτων, μαθησιακά προβλήματα (40,2%), κλοπές (10,3%), άλλη νοοτροπία, προβλήματα ένταξης (10,3%), υγιεινή, αρρώστιες (2,8%).

Οι ενέργειες που πρέπει να γίνουν για την καλύτερη ένταξη των αλλοδαπών μαθητών στην σχολική κοινότητα είναι, σύμφωνα με τους γονείς, κατά προτεραιότητα, η καλύτερη κατάρτιση των εκπαιδευτικών στο ζήτημα της εκπαίδευσης των αλλοδαπών μαθητών (31,4%) και η συχνότερη επαφή /

συνεργασία δασκάλων με τους αλλοδαπούς γονείς (28,8%). Ακολουθούν οι ενέργειες ευαισθητοποίησης των γονέων (16,3%) και των παιδιών (13,9%).

Οι ενέργειες αυτές αποκτούν, για τους γονείς, ιδιαίτερη σημασία αφού το 83% πιστεύει ότι την επόμενη πενταετία ο αριθμός των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία της χώρας θα αυξηθεί.

Μόνο ο ένας στους τρεις γονείς (32,4%) θα συμφωνούσε εάν ένας αλλοδαπός μαθητής αριστεύσει στο σχολείο του να σηκώσει την Ελληνική σημαία στις εθνικές εορτές. Το 57% δηλώνει αντίθετο με μια τέτοια πράξη, το 5,5% αδιάφορο και 5,1% δεν παίρνει σαφή θέση.

Μικρότερες καταγράφονται οι αντιδράσεις των γονέων μπροστά στο ενδεχόμενο σύναψης στενών φιλικών σχέσεων των παιδιών τους με παιδιά άλλης εθνικότητας ή θρησκείας χωρίς ωστόσο να εμφανίζεται συνολική αποδοχή.

Ένας στους πέντε γονείς (21,1%) επιθυμεί σύναψη φιλικών σχέσεων του παιδιού του με παιδί άλλου θρησκείας, το 12,3% δεν επιθυμεί σχέσεις με παιδί άλλης εθνικότητας και το 7,7 δεν επιθυμεί φιλικές σχέσεις του παιδιού του με παιδί άλλου χρώματος.

Οι απόψεις και στάσεις των γονέων όσον αφορά στην παρουσία αλλοδαπών μαθητών στα ελληνικά σχολεία εμφανίζουν διαφοροποιήσεις που σχετίζονται κυρίως με το εκπαιδευτικό / μορφωτικό τους επίπεδο, την βαθμίδα εκπαίδευσης των παιδιών τους και το εάν τα παιδιά τους φοιτούν σε δημόσιο ή ιδιωτικό σχολείο.

Η ξενοφοβία -σύμφωνα με συγκριτική ανάλυση των στοιχείων της έρευνας- εμφανίζεται να είναι αντιστρόφως ανάλογη με το επίπεδο μόρφωσης των γονέων.

Όσο αυξάνεται το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων, τόσο μειώνονται και οι ξενοφοβικές αντιλήψεις.

Χαρακτηριστικό είναι ότι οι γονείς με στοιχειώδη μόρφωση ενοχλούνται από την ύπαρξη των μεταναστών στην Ελλάδα και θεωρούν απειλή την παρουσία των παιδιών τους στα ελληνικά σχολεία σε διπλάσιο ποσοστό απ' ότι οι γονείς με ανώτερη μόρφωση (23,1% έναντι 6,3%).

Οι γονείς μαθητών δημοτικού εμφανίζονται να ανησυχούν και να ενοχλούνται περισσότερο από την παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στα ελληνικά σχολεία απ' ότι οι γονείς μαθητών λυκείου και γυμνασίου και να επιθυμούν λιγότερο το δικαίωμα των αλλοδαπών μαθητών να γράφονται σε οποιοδήποτε ελληνικό σχολείο. Τέλος, σημαντικές διαφορές παρουσιάζονται μεταξύ των απόψεων γονέων μαθητών δημόσιων και ιδιωτικών σχολείων, όπου οι γονείς των μαθητών που φοιτούν σε

ιδιωτικά σχολεία εμφανίζονται πιο ανήσυχοι και πιο αρνητικοί μπροστά στην νέα αυτή πολυπολιτισμική πραγματικότητα.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ: ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι 9 περίπου στους 10 δασκάλους και καθηγητές που συμμετείχαν στην έρευνα (87,9%) διδάσκουν σε αλλοδαπούς μαθητές.

Αν και το 40,2% των εκπαιδευτικών δεν μπορούν να εκτιμήσουν συγκριτικά το ποσοστό αλλοδαπών μαθητών που φοιτούν στην Ελλάδα σε σχέση με τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εντούτοις η γενική εκτίμηση είναι ότι τα σχολεία της χώρας μας θα είναι χώροι υποδοχής ολοένα και μεγαλύτερου αριθμού αλλοδαπών μαθητών: "Στην επόμενη πενταετία ο αριθμός των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία της χώρας μας θα αυξηθεί" απαντά το 83,1%.

Αυτοαξιολογώντας την εκπαιδευτική τους επάρκεια και δεξιότητες για τη διδασκαλία των αλλοδαπών μαθητών, οι εφτά στους δέκα δασκάλους και καθηγητές θεωρούν ότι οι Έλληνες εκπαιδευτικοί δεν είναι επαρκώς καταρτισμένοι για να διδάξουν τα παιδιά των αλλοδαπών, γεγονός αρκετά σοβαρό εάν αναλογιστούμε την παραπάνω εκτίμησή τους, ότι δηλαδή ο αριθμός των αλλοδαπών μαθητών θα αυξηθεί μέσα στην επόμενη πενταετία.

Το σχολείο, ένας από τους βασικούς χώρους κοινωνικοποίησης και διαμόρφωσης της προσωπικότητας των νεαρών ατόμων, εμφανίζεται σε πολλές περιπτώσεις να είναι ένας χώρος διακρίσεων. Ο ένας στους τρεις ερωτώμενους δασκάλους και καθηγητές απαντά ότι "από την εμπειρία του γίνονται διακρίσεις εις βάρος αλλοδαπών μαθητών στα ελληνικά σχολεία".

Το 33,9% των εκπαιδευτικών υπήρξε μάρτυρας συγκεκριμένου περιστατικού διάκρισης εις βάρος αλλοδαπού μαθητή που έγινε, σύμφωνα με τη σειρά συχνότητας αναφοράς, από: μαθητές (ποσοστό 47,1%), από γονείς (ποσοστό 37,4%), από εξωσχολικούς παράγοντες (ποσοστό 12,5%), αλλά και από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς (ποσοστό 10,9%) και τη διεύθυνση του σχολείου (ποσοστό 3,9%).

Η συνήθης αντίδραση των εκπαιδευτικών όταν γίνονται μάρτυρες τέτοιων περιστατικών εκτιμάται πως είναι η επέμβαση υπέρ του θιγόμενου μαθητή (74%). Μόνο το 38,1% των εκπαιδευτικών πιστεύει ότι τα παιδιά των αλλοδαπών θα πρέπει

να μπορούν να γράφονται σε οποιοδήποτε ελληνικό σχολείο. Η πλειοψηφία πιστεύει ότι θα πρέπει να γράφονται σε τάξεις ειδικές για αλλοδαπούς ή να γράφονται σε άλλο σχολείο ειδικό, για αλλοδαπούς.

Ο ένας στους πέντε κρίνει δικαιολογημένη τη στάση ορισμένων γονέων οι οποίοι ζητούν την απομάκρυνση των αλλοδαπών μαθητών από το σχολείο που φοιτούν τα παιδιά τους. Ωστόσο, η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών κρίνει τη στάση αυτή υπερβολική (44,4%) ή απαράδεκτη (33,8%).

Αν και οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί θεωρούν την παρουσία των παιδιών των αλλοδαπών στα σχολεία της χώρας μας ως φυσιολογικό γεγονός και το 11,1% ως θετικό γεγονός, εντούτοις το 26,7% κρίνει την παρουσία αυτή ως αρνητικό γεγονός, ενώ το 3,3% τη θεωρεί απειλή.

Στην ερώτηση "θα σας ενοχλούσε ή όχι αν στο σχολείο που διδάσκετε φοιτούσε σημαντικός αριθμός αλλοδαπών παιδιών", "όχι δεν θα με ενοχλούσε" απαντά το 67,9%. Ωστόσο τρεις στους δέκα εκπαιδευτικούς δηλώνουν ότι θα τους ενοχλούσε.

Το 75,5% του δείγματος εκτιμά ότι η παρουσία των αλλοδαπών παιδιών δεν δημιουργεί προβλήματα στη σχολική κοινότητα. Το 23,1% εκτιμά ότι δημιουργεί προβλήματα και τα οποία απαντώνται κυρίως στη συμπεριφορά των αλλοδαπών μαθητών. Γλωσσικά - μαθησιακά προβλήματα (33,3%), προβλήματα επιθετικότητας - βίας (30,0%), απειθαρχία- κακή συμπεριφορά (21,7%), δυσκολίες προσαρμογής - ένταξης (12,5%), κλοπές (6,7%), καθαριότητα - υγιεινή (1,7%), είναι τα είδη και η ιεράρχηση των προβλημάτων που αναφέρθηκαν.

Αν και οι τρεις στους τέσσερις εκπαιδευτικούς (75,7%) θεωρούν σωστό τα παιδιά άλλου θρησκευόμενου να μπορούν να απέχουν της προσευχής και του μαθήματος των θρησκευτικών, ωστόσο ένα ποσοστό 14,1% θεωρεί το δικαίωμα στην αποχή αυτή, λάθος. Αδιάφορο για το θέμα αυτό δηλώνει το 6,5%.

Περίπου εννέα στους δέκα εκπαιδευτικούς (85,9%) εκτιμούν ότι η διδακτική ύλη δεν προάγει ξενοφοβική συμπεριφορά. Μόνο το 7,3% θεωρεί ότι στη διδακτική ύλη ενυπάρχουν στοιχεία ξενοφοβίας. Ζητώντας σε αυτό το μικρό ποσοστό να εντοπίσει τα μαθήματα με ξενοφοβικά στοιχεία, οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν κυρίως την Ιστορία (5,3%) και την γλώσσα / νέα ελληνικά (1,3%).

Σε ό,τι αφορά στη συμμετοχή των αλλοδαπών γονέων στην εκπαίδευση των παιδιών τους, το 54,1% των ερωτηθέντων εκτιμά ότι οι αλλοδαποί γονείς δεν ενδιαφέρονται το ίδιο με τους Έλληνες γονείς για την πρόοδο των παιδιών τους. Κατά την άποψή τους, οι κύριες αιτίες αυτής της διαφοράς είναι η σκληρή εργασία των αλλοδαπών

γονέων, καθώς και το γλωσσικό πρόβλημα που έχουν και οι ίδιοι οι αλλοδαποί γονείς, δυσχεραίνοντας έτσι την επικοινωνία τους με τους εκπαιδευτικούς. Ωστόσο, ο ένας στους δέκα εκτιμά ότι οι αλλοδαποί γονείς είναι γενικά αδιάφοροι για τα παιδιά τους.

Στο ζήτημα της ελληνικής σημαίας, οι απόψεις των εκπαιδευτικών εμφανίζονται διχασμένες. Το 41,6% συμφωνεί να σηκώνει την ελληνική σημαία, στις εθνικές εορτές, αλλοδαπός μαθητής που άριστευσε στο σχολείο του, ενώ διαφωνεί το 41,1%.

Το 44,7% των εκπαιδευτικών δηλώνουν πως η παρουσία των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία τους ανησυχεί, το 8,0% δηλώνει ότι τους ενοχλεί, ενώ για το 18,3% η παρουσία των μεταναστών τους αφήνει αδιάφορους. Οι δύο στους δέκα (21,7%) δηλώνουν πως βρίσκουν ενδιαφέρουσα τη νέα πολυπολιτισμική πραγματικότητα που βιώνει η ελληνική κοινωνία.

Το 26,3% των δασκάλων και καθηγητών πιστεύει ότι οι αλλοδαποί που ζουν μόνιμα στη χώρα μας θα πρέπει να παραμείνουν και να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες. Για το 6%, οι αλλοδαποί δεν θα πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες πολίτες. Για την πλειοψηφία (60%), θα πρέπει να φύγουν όσοι δεν είναι αναγκαίοι ή παράνομοι, ενώ ένα 2% τίθεται υπέρ της μαζικής απέλασης των μεταναστών.

Σύμφωνα με τη συγκριτική ανάλυση των στοιχείων της έρευνας, διαφοροποιήσεις εμφανίζονται στις απαντήσεις των εκπαιδευτικών ανάλογα με το φύλο και την ηλικία τους. Πιο επιρρεπείς στις διακρίσεις εμφανίζονται οι γυναίκες και οι νεαρότεροι σε ηλικία εκπαιδευτικοί.

Διαφοροποιήσεις εμφανίζουν και οι απαντήσεις δασκάλων πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και καθηγητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς και των εκπαιδευτικών δημόσιας και ιδιωτικής εκπαίδευσης. Η παρουσία των αλλοδαπών μαθητών αντιμετωπίζεται ως μάλλον αρνητικό γεγονός περισσότερο από τους δασκάλους παρά από τους καθηγητές (30,7% έναντι 24%, αντίστοιχα). Η διαφοροποίηση αυτή ισχύει και για το είδος της εκπαίδευσης: για τους εκπαιδευτικούς των δημοσίων σχολείων, η παρουσία των αλλοδαπών μαθητών εκτιμάται ως μάλλον αρνητική σε αντίθεση με τους εκπαιδευτικούς των ιδιωτικών σχολείων.

Οι εκπαιδευτικοί των δημοσίων σχολείων τίθενται σχετικά περισσότερο υπέρ της

άποψης ότι τα παιδιά των αλλοδαπών θα πρέπει να γράφονται σε οποιοδήποτε ελληνικό σχολείο αλλά να βρίσκονται σε τάξη ειδική για αλλοδαπούς, ενώ οι εκπαιδευτικοί των ιδιωτικών σχολείων εκτιμούν ότι θα πρέπει να γράφονται σε οποιοδήποτε ελληνικό σχολείο.

ΜΑΘΗΤΕΣ: ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι Έλληνες μαθητές εμφανίζονται ως η πιο ανοικτή και ανεκτική κοινωνική ομάδα στη διαφορετικότητα και στην πολυπολιτισμικότητα, που εισάγουν οι αλλοδαποί συμμαθητές τους στις σχολικές κοινότητες.

Το 71,8% των μαθητών εκφράζει θετική γνώμη για τους αλλοδαπούς συμμαθητές του.

Το 52,6% έχει φίλο κάποιο παιδί από άλλη χώρα, και το 48,3% θα επιθυμούσε να έχει στενότερες φιλικές σχέσεις με τους αλλοδαπούς συμμαθητές του.

Έξι στους δέκα (59,5%) δηλώνουν ότι δεν θα τους ενοχλούσε εάν στο σχολείο τους φοιτούσε σημαντικός αριθμός αλλοδαπών παιδιών, ενώ το 55,1% δεν θα το ενοχλούσε η φοίτηση, στην ίδια τάξη, αλλοδαπών μαθητών.

Εφτά στους δέκα θα μοιραζόντουσαν το ίδιο θρανίο με παιδιά άλλης εθνικότητας, άλλου θρησκευματος ή άλλου χρώματος.

Το 46,2% των μαθητών πιστεύει ότι τα παιδιά από άλλες χώρες θα πρέπει να μπορούν να γράφονται σε οποιοδήποτε ελληνικό σχολείο. Το 24,5% πιστεύει ότι θα πρέπει να γράφονται σε ειδικές τάξεις για αλλοδαπούς, και το 20,6% ότι θα πρέπει να γράφονται σε ειδικό σχολείο μόνο για αλλοδαπούς.

Οι σημαντικότερες διαφοροποιήσεις στη στάση των ελλήνων μαθητών εμφανίζονται με βάση τη βαθμίδα εκπαίδευσης (πρωτοβάθμια / δευτεροβάθμια):

Οι μαθητές των δημοτικών σχολείων είναι οι περισσότερο ανοιχτοί στη σχέση με τους αλλοδαπούς συμμαθητές τους, συγκριτικά με τους μαθητές των γυμνασίων και των λυκείων.

Οι θετικές απαντήσεις των μαθητών των δημοτικών σχολείων ως προς την παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία και τις τάξεις, αλλά και την

επιθυμία σύναψης στενότερων φιλικών δεσμών με τα παιδιά αυτά, συγκεντρώνουν ποσοστά μεγαλύτερα έως και κατά είκοσι ποσοστιαίες μονάδες συγκριτικά με τις αντίστοιχες απαντήσεις των μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ενδεικτικά:

Θετική γνώμη για τους αλλοδαπούς μαθητές εκφράζει το 88% των μαθητών του δημοτικού.

Το 75,6% δηλώνει ότι έχει φίλο αλλοδαπό.

Το 86,8% δέχεται να μοιραστεί το θρανίο του με παιδί άλλης εθνικότητας.

Το 60% πιστεύει ότι τα παιδιά από άλλες χώρες θα πρέπει να μπορούν να γράφονται σε οποιοδήποτε ελληνικό σχολείο.

Από το σύνολο των αποτελεσμάτων της έρευνας προκύπτει ότι όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός προσέγγισης ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών, τόσο μικραίνουν οι ξενοφοβικές αντιλήψεις. Έτσι λοιπόν, τα παιδιά που συνυπάρχουν, στην τάξη, με αλλοδαπούς μαθητές είναι πολύ περισσότερο ανοικτά στην πολυπολιτισμικότητα από ότι τα παιδιά που πηγαίνουν στο ίδιο σχολείο με αλλοδαπούς μαθητές, και ακόμη περισσότερο από εκείνα που δεν γνωρίζουν - και δεν συναναστρέφονται - παιδιά από άλλες χώρες.

Σημαντικές διαφοροποιήσεις σχετικά με την παρουσία και τη φοίτηση των αλλοδαπών μαθητών στα ελληνικά σχολεία εμφανίζονται επίσης ως προς το φύλο των ελλήνων μαθητών, καθώς και ως προς το μορφωτικό επίπεδο των γονέων τους:

Τα κορίτσια εμφανίζουν τα μεγαλύτερα ποσοστά ανεκτικότητας ως προς τους αλλοδαπούς μαθητές σε σχέση με τα αντίστοιχα ποσοστά που εμφανίζονται στις απαντήσεις των αγοριών.

Το ποσοστό των θετικών απαντήσεων των κοριτσιών σχετικά με τη θετική γνώμη, τη φιλική σχέση, την επιθυμία σύναψης στενότερων φιλικών δεσμών, την πολυάριθμη παρουσία - στα σχολεία και στις τάξεις - των αλλοδαπών μαθητών, εμφανίζεται έως και κατά δέκα ποσοστιαίες μονάδες μεγαλύτερο από το αντίστοιχο των αγοριών.

Το μορφωτικό επίπεδο των γονέων εμφανίζεται να επηρεάζει και το βαθμό ανεκτικότητας των παιδιών τους για τους αλλοδαπούς μαθητές. Μόρφωση και Ξενοφοβία παρουσιάζονται ως δύο μεγέθη αντιστρόφως ανάλογα. Κατά συνέπεια, τα παιδιά γονέων με ανώτερη / ανώτατη μόρφωση είναι χαρακτηριστικά πιο ανεκτικά στο "διαφορετικό" από τα παιδιά γονέων με στοιχειώδη μόρφωση. Τέλος, οι Έλληνες μαθητές θα διαφωνούσαν να σηκώνει την ελληνική σημαία, στις

εθνικές εορτές, αλλοδαπός συμμαθητής τους που αρίστευσε στο σχολείο του, σε ποσοστό 48,6%, έναντι του 34,1% που θα συμφωνούσε. Εξαιρέση αποτελούν οι μαθητές του δημοτικού όπου στην πλειοψηφία τους θα επικροτούσαν ένα τέτοιο ενδεχόμενο (52,1%).

Παρότι είναι μια έρευνα η οποία διεξήχθη πριν από 14 χρόνια δεν είναι σε θέση να αντανακλά αξιόπιστα την πραγματικότητα στα ελληνικά σχολεία αυτή τη στιγμή σχετικά με το θέμα, ωστόσο μπορεί πιθανότατα να προσφέρει κάποιες σημαντικές ενδείξεις που πρέπει να αποτελέσουν στοιχεία προβληματισμού, μας δίνει κάποια βασικά συμπεράσματα που δείχνουν την ανάγκη που υπάρχει για να επενδύσουμε στην διαπολιτισμική εκπαίδευση στα Ελληνικά σχολεία. Σε αυτά τα πλαίσια μπορεί να βοηθήσει και η διαπολιτισμική μουσική εκπαίδευση.

Σε σχέση με σημερινές έρευνες υπάρχει και η διαδικτυακή έρευνα του «συνηγόρου του παιδιού» που πραγματοποιήθηκε στις 21η Μαρτίου (2015), Παγκόσμια Ημέρα για την εξάλειψη του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων. Η απάντηση των μαθητών στα ερωτηματολόγια ήταν ανώνυμη, ενώ το δείγμα ήταν συνολικά 800 μαθητές και το ερωτηματολόγιο απαρτιζόταν από 10 ερωτήσεις.

Τα αποτελέσματα σε σχέση με τον αν υπάρχει ρατσισμός και ξενοφοβία στα σχολεία δείχνει το εξής :

- το 66% των μαθητών λέει ότι υπάρχει ρατσισμός στο σχολείο τους
- **Οι ρατσιστικές συμπεριφορές είναι κυρίως** σε βάρος μαθητών με ειδικά χαρακτηριστικά εμφάνισης, σε βάρος παιδιών από άλλες χώρες, διαφορετικές φυλές ή με διαφορετικό θρήσκευμα **(37%)**

Επίσης από αυτήν την έρευνα και τα στοιχεία που δίνονται, χωρίς να αναφέρεται συγκεκριμένα από πού προκύπτει το δείγμα των μαθητών δεν είμαστε σε θέση να βγάλουμε ασφαλή συμπεράσματα. Επιπλέον το δείγμα είναι μικρό χωρίς να δίνονται επαρκή στοιχεία για το από πού προέρχεται. Ωστόσο σε συνδυασμό και με την προηγούμενη έρευνα μπορούμε να εντοπίσουμε ότι συνολικά, ο ρατσισμός και η ξενοφοβία προβληματίζουν τους μαθητές στα σχολεία. Με βάση λοιπόν αυτά τα συμπεράσματα και την ανάγκη να καλλιεργούνται ούτως ή άλλως χαρακτηριστικά ενάντια στον ρατσισμό και την ξενοφοβία χρειάζεται να απασχολήσει το ζήτημα του πως η εκπαίδευση θα αποκτά τέτοιες διαστάσεις και πλευρές.

Συμπερασματικά υπάρχει ανάγκη της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και της μουσικής διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στα Ελληνικά σχολεία και γιατί ίσως προκύπτουν συμπεράσματα που μπορεί να εντοπίζουν τέτοια χαρακτηριστικά αλλά

και σαν μέτρο πρόληψης. Ο ολοένα αυξανόμενος αριθμός μεταναστών θα οδηγήσει και στην αύξηση των παιδιών από διαφορετικές χώρες στα Ελληνικά σχολεία. Οι εκπαιδευτικοί θα κληθούν να πάρουν θέση να αντιμετωπίσουν την κατάσταση.

Πρέπει λοιπόν να προνοήσουμε ώστε μέσα από το σχολικό πρόγραμμα να καλλιεργηθεί ο σεβασμός προς τον άλλο και τη διαφορετικότητά του.

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα γίνει προσπάθεια ώστε να μπου κάποιες σκέψεις για πλευρές στο μάθημα της μουσικής βάσει της διαπολιτισμικής μουσικής εκπαίδευσης, του πλαισίου και του σκοπού της, όπως παρουσιάστηκε στο 1^ο κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Προτάσεις με βάση τα σχολικά βιβλία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και τη διαπολιτισμική μουσική εκπαίδευση

3.1 παιδικά τραγούδια σε διάφορες χώρες

Στο βιβλίο της πρώτης δημοτικού υπάρχει η ενότητα «Τα παιχνίδια της αυλής».

Αυτό είναι ένα μάθημα που μπορούμε να αξιοποιήσουμε στα πλαίσια της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Αφορά παιδικά τραγούδια που σχεδόν όλα τα παιδιά γνωρίζουν, έχουν εμπειρία πάνω σε αυτά. Τα τραγουδάκια αυτά συνήθως είναι ‘εύκολα’ ρυθμικά και μελωδικά ενώ είναι αποτυπωμένα στο μυαλό των μαθητών.

Επίσης τραγούδια της ‘αυλής’ δηλαδή τραγούδια παιδικά που αξιοποιούνται παράλληλα με το παιχνίδι των μαθητών υπάρχουν σε όλες τις χώρες του κόσμου.

Έχουν κοινά χαρακτηριστικά στην θεματολογία τους. Από αυτήν την άποψη θα πάρουμε 3 παιδικά τραγούδια, ένα Ελληνικό και ένα Αλβανικό και ένα της Κύπρου

με σκοπό οι μαθητές να τα ακούσουν, να πουν την γνώμη τους, να βρουν διαφορές και κοινά σημεία.

Θα προσπαθήσω να αναπτύξω ένα πλάνο μαθήματος με βάση την παραπάνω θεματολογία. Στόχος θα είναι η βιωματική προσέγγιση μέσω της μουσικής με παιδικά τραγούδια από διάφορες χώρες των διάφορων μουσικών πολιτισμών μέσα από ένα οικείο θέμα για τους μαθητές αυτής της ηλικίας.

Για το Ελληνικό παιδικό τραγούδι, η επιλογή γίνεται μέσα από το βιβλίο μαθητή της Μουσικής της πρώτης τάξης και είναι «Η μικρή Ελένη»

Παραθέτω αυτούσια τα λόγια του τραγουδιού :

Η μικρή Ελένη κάθεται και κλαίει
Γιατί δεν την παίζουνε οι φιλενάδες της.
Σήκω επάνω, τα ματάκια κλείσε,
Τον ήλιο κοίτα και αποχαιρέτησε!

Βάζουμε τα παιδιά να το τραγουδήσουν σε κύκλο παίζοντας το γνωστό παιδικό παιχνίδι και σύμφωνα και με τις οδηγίες του βιβλίου του δασκάλου) της μουσικής, ζητάμε από τους μαθητές να παίζουν και να τραγουδήσουν το τραγούδι.

Στην συνέχεια μπορούμε να κάνουμε ερωτήσεις στους μαθητές όπως :

- Έχετε παίξει με το παραπάνω τραγούδι με τους φίλους σας;
- Έχετε σκεφτεί ποτέ με τι τραγούδια παίζουν τα παιδιά στις άλλες χώρες του κόσμου;
- Πως μπορείτε να φανταστείτε αυτά τα τραγούδια; Φαντάζεστε ότι μοιάζουν με τα δικά μας ή όχι;
- Έχετε ακούσει ποτέ κάποιο παιδικό τραγούδι από άλλη χώρα;

Σκοπός των παραπάνω ερωτήσεων είναι να κινήσουμε την περιέργεια των μαθητών, να δούμε τις απαντήσεις τους, αλλά και να ενθαρρύνουμε την συζήτηση στην τάξη μέχρι να ανακαλύψουμε τις ‘άλλες μουσικές’ .

Στην συνέχεια βάζουμε στους μαθητές να ακούσουν από ηχογράφηση το αλβανικό τραγούδι Qingjivogël που σημαίνει το αρνάκι. Κατά την ακρόαση ρωτάμε αν κάποιο παιδί μπορεί να αναγνωρίσει τους στίχους, αν κάποιος παιδί γνωρίζει την γλώσσα, ώστε να εντοπίσουμε αν έχουμε κάποιον μαθητή από άλλη χώρα στην τάξη ή κάποιο παιδί με αντίστοιχη καταγωγή.

Παραθέτω αυτούσιους τους πρωτότυπους στίχους :

Qingjivogël

Qingjivogëlrrimendushëm be beba
psemëfletashtutrishtushëm be bebe.

Ejaejabashkënearëtringtringtring
unëmbledhluleti ha bartringtringtring

Shif n' livadhfatosidashtun be beba
shokt e mi nëtufëjanmbledhur be bebe

Unëivetëm u mërzita tringtringtring
Si të t' thomdheunëtëvijatringtringtring

Baba tashmëkapremtueqingjiim
nëkoperativëmë m'çue,qigjiim

Do tëjembaresh e fshatittringtringtring
do kullosiqingjatshpatittringtring

Το αρνάκι (η μετάφραση του τραγουδιού στα Ελληνικά)

Οι μαθητές ακούν πρώτα το τραγούδι στα Αλβανικά χωρίς να ξέρουν την μετάφραση.

Μπορούμε να ρωτήσουμε σε αυτό το σημείο :

- Πως σας φάνηκε το τραγούδι, σας άρεσε;

- Τώρα που δεν ξέρετε ακόμα τα λόγια και την μετάφραση γιατί φαντάζεστε ότι μιλάει το συγκεκριμένο τραγούδι;
- Μπορείτε να βρείτε λέξεις ή ήχους που είναι ίδιοι και στα Ελληνικά;
 - Σας θυμίζει κάποιο τραγούδι Ελληνικό;

Αφού λοιπόν οι μαθητές απαντήσουν στις ερωτήσεις που σκοπό αυτή την φορά έχουν να δούμε την γνώμη των μαθητών σε ένα ‘διαφορετικό’ τραγούδι τους δίνουμε και την μετάφραση του τραγουδιού :

Τι έπαθες μικρό μου αρνάκι μπε, μπε, μπα,
που μιλάς όλο μεράκι μπε, μπε, μπε.

Στα χωράφια κάτω έλα τρινγκ, τρινγκ,τρινγκ,
θα σου δέσω μια κορδέλα τρινγκ, τρινγκ, τρινγκ.

Όλοι οι φίλοι μου βοσκάνε μπε, μπε, μπα,
στα λιβάδια και γελάνε μπε, μπε, μπε.

Εγώ μόνος μου βαριέμαι τρινγκ, τρινγκ,τρινγκ,
και γι αυτό στενοχωριέμαι τρινγκ, τρινγκ, τρινγκ.

Τσοπανάκι εγώ θα γίνω μπε, μπε, μπα,
φύλλα χόρτα να σου δίνω μπε, μπε, μπε.

Θα βοσκάς στους λόφους πέρα τρινγκ, τρινγκ,τρινγκ,
‘γω θα παίζω τη φλογέρα τρινγκ, τρινγκ, τρινγκ.

Τους ξαναδίνουμε τα κρουστά όργανα με σκοπό να ακολουθήσουν το ρυθμό της μουσικής με σκοπό να εντοπίσουν τον παλμό του τραγουδιού. Μπορούμε να παίξουμε με τις γνώριμες λέξεις στην κατάληξη της κάθε πρότασης (μπε, τρινγκ).

Μπορούμε να αναφέρουμε και άλλα παιδικά Ελληνικά τραγούδια παιχνιδιού με παρόμοια θεματολογία π.χ ήχοι και κινήσεις των ζώων, ένα τέτοιο κοινό τραγούδι είναι ο “Γαΐδαρος” (λαϊκό παιδικό τραγούδι)

Ήταν ένας γάιδαρος με μεγάλ' αυτιά
το παχνί δεν τ' άρεσε, ήθελ' αρχοντιά
Ήθελ' αρχοντιά

Ήθελε η μούρη του να φορέσει σέλα
και να καμαρώνεται με το σύρε κι έλα
Με το σύρε κι έλα

Στο δρόμο που επήγαινε είδε μια αλεπού
γάιδαρε, τον ρώτησε, για πού; Για πού; Για πού;
Γάιδαρε για πού;

Δε σου λέω, αλεπού, τι δρόμο θε να πάρω
την κακή τη σκέψη σου την ξέρω κυρα Μάρω
Την ξέρω κυρα Μάρω

Στην συνέχεια αφού οι μαθητές εντοπίσουν ,μέσα από καθοδηγούμενες ερωτήσεις που θα κάνει ο εκπαιδευτικός, κοινά σημεία που θέλουμε να εστιάσουμε π.χ :

- Ίδια θεματολογία στα τραγούδια
- Τραγούδια παιχνιδιού με κινήσεις
- Ομοιότητες στους ήχους, στο ύφος των τραγουδιών στα μουσικά όργανα που χρησιμοποιούνται στις ακροάσεις που ακούσαμε
- Ομοιότητες σε ρυθμικά μοτίβα, ακουστικά και εμπειρικά μέσα από την προσπάθεια να δοκιμάσουν τον παλμό και στα 2 κομμάτια

Να εντοπίσουμε και διαφορές π.χ :

- Διαφορά στην μελωδία αναγνωρίζοντας το τονικό ύψος της κάθε μελωδίας
- Διαφορά σε ρυθμό μέσω της διαφοράς στον παλμό που ακολουθεί κάθε τραγούδι (γρήγορα και αργά)
 - Διαφορά σε ένταση (σιγά και δυνατά)

Με το τέλος των ερωτήσεων και της συζήτησης παραθέτουμε και το τραγούδι της Κύπρου , ο μουσικός το παίζει με την φλογέρα και καλούμε τους μαθητές να το τραγουδήσουν. Οι μαθητές μπορούν να χωριστούν σε 2 ομάδες, την ομάδα των κούκων που θα τραγουδάει το αλαλί και στην ομάδα των παιδιών που θα λέει τους υπόλοιπους στίχους, οι ομάδες μπορούν να αντιστραφούν ώστε τα παιδιά στο σύνολο να μάθουν και να παίξουν πάνω στο τραγούδι. . Το τραγούδι λέγεται 'Αλαλί' (τετράδιο εργασιών Μουσικής Α΄ Δημοτικού)

Αλαλί, αλαλί!

Έτσι κάνει το πουλί,

Όταν βγαίνει απ' το κλουβί.

Αλαλί, αλαλί!

Απ' το δέντρο κελαηδεί,

Αλαλί, αλαλί,

Κάνε το παιδί και συ!

Προσπαθούμε μέσα από την συζήτηση και το τραγούδι να κλείσουμε το μάθημα με ορισμένα συμπεράσματα που θέλουμε να έχουν προκύψει και από την κουβέντα.

- Όλες οι χώρες έχουν τραγούδια που απευθύνονται σε παιδιά.
- Σε όλο τον κόσμο τα παιδιά παίζουν και τραγουδούν , τα τραγούδια μας έχουν παρόμοιο στίχο, ίδια θέματα.

- Μαθαίνουμε ρυθμούς και μελωδίες από διάφορες χώρες
- Οι διαφορές και οι ομοιότητες μας κάνουν να μαθαίνουμε περισσότερα πράγματα για την μουσική
- Μαθαίνουμε να μπορούμε να παίζουμε τον ρυθμό με τα κρουστά όργανα σε διαφορετικά τραγούδια

Οι μαθητές στο επόμενο μάθημα μπορούν να έχουν σαν εργασία για το σπίτι να ανακαλύψουν ένα παιδικό τραγούδι από άλλη χώρα και να μας το φέρουν για να το ακούσουμε. Μπορούμε να ρωτήσουμε αν κάποιος μαθητής έχει φίλους που να είναι από άλλη χώρα και αν μπορούν να τον βοηθήσουν ή αν κάποιος μαθητής από την ίδια την τάξη κατάγεται η έχει γεννηθεί σε άλλη χώρα και θέλει να μας φέρει ένα δικό του τραγούδι. Αν γνωρίζουμε κάποιον μαθητή μέσα στην τάξη από άλλη χώρα τον παροτρύνουμε τον ίδιο να αναλάβει να φέρει και να παρουσιάσει ένα τραγούδι της χώρας του μπροστά στους συμμαθητές του. Να παρακινήσουμε τους μαθητές να μπουν οι ίδιοι στην διαδικασία να διευρύνουν τα ακούσματα τους.

Τέλος το μάθημα θα μπορούσε να συνεχιστεί την επόμενη φορά με τις εργασίες που θα φέρουν οι μαθητές και στο τέλος να ακούσουμε το τραγούδι 'Αν όλα τα παιδιά της γης' (στίχοι Γιάννης Ρίτσος, μουσική Μίμης Πλέσσας)

Αν όλα τα παιδιά της γης
 πιάναν γερά τα χέρια
 κορίτσια αγόρια στη σειρά
 και στήνανε χορό
 ο κύκλος θα γινότανε
 πολύ πολύ μεγάλος
 κι ολόκληρη τη Γη μας
 θ' αγκάλιαζε θαρρώ.

Αν όλα τα παιδιά της γης
 φωνάζαν τους μεγάλους
 κι αφήναν τα γραφεία τους

και μπαίνουν στο χορό
ο κύκλος θα γινότανε
ακόμα πιο μεγάλος
και δυο φορές τη Γη μας
θ' αγκάλιαζε θαρρώ.

Θα 'ρχόνταν τότε τα πουλιά
θα 'ρχόνταν τα λουλούδια
θα 'ρχότανε κι η άνοιξη
να μπει μες στο χορό
κι ο κύκλος θα γινότανε
ακόμα πιο μεγάλος
και τρεις φορές τη Γη μας
θ' αγκάλιαζε θαρρώ!

Το συγκεκριμένο τραγούδι, οι στίχοι του είναι στην διδακτέα ύλη των μαθητών της Α΄ Δημοτικού στο μάθημα της γλώσσας. Μπορούμε έτσι λοιπόν να κλείσουμε την ενότητα με τραγούδια της αυλής και παιχνιδιού με ένα τραγούδι που αναφέρεται στην φιλία των λαών.

Μπορούν οι μαθητές να σηκωθούν και να κάνουν τον δικό τους κύκλο τραγουδώντας το, να το χορέψουν.

Σκοπός είναι να καταλάβουν οι μαθητές ότι όλα τα παιδιά ανεξάρτητα από την χώρα, το φύλο και το χρώμα, έχουν την ίδια ανάγκη για παιχνίδι, για τραγούδι, μουσική και χορό! Για αυτό υπάρχουν κοινά τραγούδια σε όλο τον κόσμο.

Να φανταστούν ότι όπως τα ίδια αυτή την στιγμή χορεύουν σε κύκλο ακούγοντας το τελευταίο τραγούδι, αυτό κάνουν και οι μαθητές σε ένα άλλο σχολείο σε κάποια άλλη γωνιά της γης. Να φτιάξουν στον μυαλό τους την όμορφη εικόνα παιδιών από όλο τον κόσμο να χορεύουν και να τραγουδάνε μαζί, όπως λέει και το τραγούδι.

Όταν κλείσει η θεματική ενότητα των παιδικών τραγουδιών θα πρέπει να αξιολογήσουμε τι πετύχαμε με βάση το μάθημα. Θα αξιολογήσουμε αν επιτεύχθηκαν οι βασικοί στόχοι του

μαθήματος, όπως η ακρόαση διαφορετικής μουσικής, η ανταπόκριση (θετική ή αρνητική) από τους μαθητές, η συμμετοχή στο μάθημα. Αν καλλιεργήθηκαν χαρακτηριστικά στους μαθητές όπως το ενδιαφέρον να ψάξουν και οι ίδιοι για «διαφορετικά» τραγούδια. Τέλος να δούμε αν επιτεύχθηκαν και μουσικοί στόχοι, ακολουθία στον παλμό των τραγουδιών, ακολουθία και αναγνώριση της μελωδικής γραμμής.

3.2 Το νανούρισμα σαν κοινό τραγούδι σε όλους τους πολιτισμούς

Αντίστοιχα κοινό στοιχείο που μπορεί να αποτελέσει αφορμή για την διαπολιτισμική μουσική εκπαίδευση είναι το νανούρισμα, σαν είδος τραγουδιού που συναντάται στους περισσότερους πολιτισμούς. Οι ευεργετικές του ιδιότητες έχουν αποδειχτεί. Τα νανουρίσματα παρόλο που μπορεί να διαφέρουν μεταξύ τους ρυθμικά ή μελωδικά έχουν ίσως την πιο κοινή θεματολογία ανεξάρτητα από την χώρα την οποία προέρχονται. Το κοινό τους στοιχείο είναι η ένδειξη αγάπης του γονιού απέναντι στο παιδί του. Αποτελεί οπότε εξαιρετική επιλογή ώστε να μπορέσει ο εκπαιδευτικός να περάσει κοινά στοιχεία ανάμεσα σε πολιτισμούς που δεν μπορούν να ξεθωριάσουν. Την αγάπη και την προστασία που εκφράζεται με ένα από τους πιο ισχυρούς δεσμούς της φύσης και της κοινωνίας, τον δεσμό του παιδιού με τους γονείς του.

Σκοπός του συγκεκριμένου πλάνου μαθήματος είναι οι μαθητές να έρθουν σε επαφή με διαφορετικά ακούσματα και να αναγνωρίσουν την κοινή τους βάση (την θεματολογία). Να μπορέσουν μέσα από την μουσική, τραγουδώντας και παίζοντας να αισθανθούν την ουσία των μηνυμάτων που ακούνε σε κάθε τραγούδι ακόμα και αν δεν καταλαβαίνουν τους στίχους.

Αφορμή στάθηκε πάλι το βιβλίο εργασιών της μουσικής της Α΄ Δημοτικού στο παράρτημα του δίνεται σαν αξιοποίηση το νανούρισμα 'Ταχτιρί, ταχτιρό' :

Ταχτιρί, ταχτιρό , το παιδί θελεί χορό,

Ταχτιρί ταχτιρό, τα βιολιά δεν είναι εδώ

Ταχτιρί ταχτιρό μου παν πως είναι στη Χίο

Ταχτιρί ταχτιρό ποιον να στείλω να τα βρω;

Ταχτιρί ταχτιρό μου παν πως είναι στην Πάρο

Ταχτιρί ταχτιρό ποιον να στείλω να τα πάρω

Ταχτιρί ταχτιρό στείλε μήνυμα στην πόλη

Ταχτιρί ταχτιρό πεζοδρόμο στη Μεθώνη

Ταχτιρί ταχτιρό για να φέρει τα βιολιά

Ταχτιρί ταχτιρό να χορέψουν τα παιδιά

Ακούνε λοιπόν οι μαθητές το πρώτο νανούρισμα με τον Ελληνικό στοίχο. Μπορούμε να ρωτήσουμε για αρχή τα παιδιά :

- Το γνωρίζετε το τραγούδι;
- Έχετε αναμνήσεις να σας το τραγουδάνε;
- Αν όχι έχετε κάποιο άλλο νανούρισμα στο μυαλό σας;
- Τι δείχνουν οι στίχοι του τραγουδιού, τι αισθήματα νιώθεις όταν το ακούς;

Αντίστοιχα βάζουμε τους μαθητές να κρατάνε το σταθερό ρυθμό παλμό του τραγουδιού. Μπορούμε επίσης με χειρονομική να δείξουμε πότε η μελωδία ανεβαίνει και πότε κατεβαίνει.

Αντίστοιχα βάζουμε να ακούσουν τραγούδια και νανουρίσματα από άλλες χώρες. Στην συγκεκριμένη περίπτωση παραθέτω ένα επίσης μεταφρασμένο αλβανικό νανούρισμα με τίτλο ‘Ninulle’ (παραδοσιακό αλβανικό νανούρισμα) που σημαίνει νάνι – νάνι :

Ninullë

Nina nana flij o xhan
lumidjepiqetemban,
dora e zemreskap per djep,
dashuri pa fund tejep.

Nina nana jam ploteshprese
se gjumi do teketekujdes,
ka me ardhetektiperdite
djaln e mamit me e rrite.

Nina nana cunte them
kurtezgjoheshprane do jem,
kam me temarre ne krah
atykuzemraaferzemresterrah.

Μετά την ακρόαση ρωτάμε τα παιδιά τι φαντάζονται ότι θα μπορούσαν να σημαίνουν τα λόγια του. Αντίστοιχα μπορούμε και πάλι να παίζουμε το παιχνίδι της τονικότητας. Ζητάμε από τα παιδιά να χωριστούν σε 2 ομάδες. Η πρώτη ομάδα θα τραγουδήσει το Ελληνικό νανούρισμα και η δεύτερη το Αλβανικό. Μπορούμε να κάνουμε και δραματοποίηση των τραγουδιών και να καταλήξουν να παρουσιάσουν οι 2 ομάδες το τραγούδι με κινήσεις και με την ίδια ένταση. Μπορούμε να δίνουμε το λόγο σε κάθε ομάδα εναλλάξ να τραγουδάει μερικούς στίχους σε μορφή ερωτοαπαντήσεων ανάμεσα στις ομάδες.

Στην συνέχεια αφού τα παιδιά μαντέψουν κάποια λόγια του τραγουδιού, μέσα από τα συναισθήματα που βάζουμε συνήθως σε ένα νανούρισμα, τους δίνουμε την μετάφραση:

Νάνι – νάνι

Νάνι – νάνι το παιδάκι,
το κουνάω με τραγουδάκι,
με αγάπη το κουνάω,
και του σιγώ – τραγουδάω.

Νάνι – νάνι και ας τρέξει,
ο ύπνος να το προσέξει,
τα ματάκια του να κλείσει,
κανείς να μη το ενοχλήσει.

Η μαμά σου τραγουδάει,
σαν ξυπνήσεις θα' ναι πλάι,
αγκαλίτσα να σε πάρει,
γιόκα μου και παλικάρι.

Αντίστοιχα ρωτάμε τα παιδιά αν τώρα που είδαν τους στίχους μπορούν να θυμηθούν κάποιο
Ελληνικό τραγούδι με παρόμοιους στίχους π.χ.

Νάνι-νάνι το παιδί μας νάνι.
Νάνι-νάνι και παρήγγειλα,
νάνι-νάνι στην Πόλη τα προικιά του
και τα χρυσαφικά του τα παρήγγειλα.
Νάνι-νάνι κι όπου
το πονεί να γιάνει, νάνι-νάνι,
νάνι-νάνι του

Αντίστοιχα προσπαθούμε να εξηγήσουμε τα ίδια συναισθήματα που έχει ο σκοπός αυτών των
τραγουδιών, ότι πηγάζει από την ίδια ανάγκη, από την ανάγκη ο γονιός να νανουρίσει και να
εκφράσει την αγάπη του προς το παιδί του.

Μπορεί ο ρυθμός και η μελωδία να αλλάζουν αλλά ο σκοπός είναι ο ίδιος σε όλα τις χώρες του
κόσμου.

Σε αυτό το σημείο μπορούμε να βάλουμε στους μαθητές να ακούσουν και εντελώς διαφορετικά νανουρίσματα από τα δικά τους ακούσματα όπως για παράδειγμα νανουρίσματα από φυλές της Αφρικής. Η αντίστοιχα μπορούμε να ακούσουμε ένα νανούρισμα από την Μολδαβία (Σακελλαρίδης 2008)

Όταν σκοτεινιάζει ξαπλώνω
Με το μωρό μου
Και του τραγουδώ .
Κοιμήσου μωρό μου... και αν κοιμηθείς γρήγορα
Θα σε πάρω αύριο στο λιβάδι
Να μαζέψουμε μούρα
Για να γίνεις και συ όμορφο σαν τη φύση.
Κοιμήσου μωρό μου

Τέλος μπορούμε να φτιάξουμε καρτούλες με το βασικό ρυθμικό ή μελωδικό μοτίβο του κάθε τραγουδιού – νανουρίσματος και πάνω να γράψουμε διάφορες λέξεις από τα τραγούδια σε διάφορες γλώσσες (όπως για παράδειγμα τη λέξη παιδί). Οι καρτούλες να δοθούν σαν αναμνηστικές σε κάθε παιδί ώστε να μπορεί να τις φυλάξει ή θα μπορούσε να δημιουργηθεί ένα μεγάλο κολάζ που θα κοσμήι την τάξη.

Στο τέλος του μαθήματος χρειάζεται να αξιολογήσουμε την πορεία του μαθήματος και αν επιτεύχθηκαν οι στόχοι που είχαμε θέσει. Αν δηλαδή καταφέραμε να κινήσουμε την περιέργεια των μαθητών, αν λειτούργησε θετικά η συγκεκριμένη εμπειρία επαφής με νανουρίσματα από άλλες χώρες. Αν είχαμε συμμετοχή των μαθητών, αν οι μαθητές μετέφεραν τις δικές τους εμπειρίες μέσα από το μάθημα. Να αξιολογήσουμε ακόμα και το τι τους φάνηκε περίεργο, ποιες οι αντιδράσεις τους, προβληματισμοί οι οποίοι θα μπορούσαν να είναι γόνιμοι και για τον σχεδιασμό επόμενων μαθημάτων.

3.3 Το παραμύθι σαν μέσο διαπολιτισμικής μουσικής εκπαίδευσης

Αξιοποιούμε την θεματική ενότητα του βιβλίου μουσικής της Γ΄ Δημοτικού με τίτλο ‘Ένα παραμύθι γίνεται τραγούδι’. Στο βιβλίο ασκήσεων έχει ένα παράδειγμα από το «καρναβάλι των ζώων». οι συγκεκριμένες ενότητες δεν μπορούν να αξιοποιηθούν άμεσα σε σχέση με το θέμα μας, ωστόσο μέσα από τους εκπαιδευτικούς στόχους της ενότητας, μπορεί να αποτελέσει το συγκεκριμένο μάθημα στόχο για επόμενο μάθημα με παραμύθι δικής μας επιλογής.

Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε και σαν παράδειγμα ένα παραμύθι με περιεχόμενο ενάντια στο ρατσισμό και στην ξενοφοβία. Για παράδειγμα το παραμύθι «Η χώρα με τους παράξενους ανθρώπους» του Νικόλα Ανδρικόπουλου. Το συγκεκριμένο παραμύθι έχει αξιοποιηθεί και για να αποτελέσει μουσικοθεατρική παράσταση για παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας (από 4-12 ετών) από το τμήμα Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης του Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

Το παραμύθι μιλάει για έναν «κόκκινο» άνθρωπο που διώχεται από την χώρα των «Λευκών» γιατί είναι διαφορετικός! Μέσα από μια σειρά περιπετειών, προσπαθώντας να γυρίσει στην χώρα που , που επίσης δεν τον δέχονται γιατί δεν έχει μεγαλώσει εκεί... Οι περιπέτειες του

έχουν ευτυχώς αίσιο τέλος δείχνοντας στους θεατές ότι σημασία δεν έχει αν ο άλλος είναι διαφορετικός αλλά ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι και έχουν τα ίδια δικαιώματα.

Το παραμύθι μπορεί να διαβαστεί και να δούμε τις εικόνες μέσα στην τάξη (είναι όλο εικονογραφημένο) και οι μαθητές να σκεφτούν οι ίδιοι να μελοποιήσουν το παραμύθι τους. Θα μπορούσαν να βρουν ρυθμικά και μελωδικά μοτίβα διαφορετικά ανάλογα με τους άσπρους και κόκκινους ανθρώπους.

Θα μπορούσαμε επίσης να παίξουμε με τις λέξεις που ακούγονται μέσα στο παραμύθι, για παράδειγμα θα μπορούσε για κάθε λέξη που ακούγεται συχνά (π.χ. διαφορετικός, ξένος, κόκκινος) να χρησιμοποιούμε ένα μουσικό όργανο, π.χ. ντέφι, νταούλι, κασετίνα κ.τ.λ. για να δίνουμε έμφαση. Σκοπός της μελοποίησης του τραγουδιού είναι να ασχοληθούν οι ίδιοι οι μαθητές με την δημιουργία μουσικής πάνω σε ένα κείμενο. Να νιώσουν δημιουργικοί, να γίνουν οι ίδιοι μαέστροι και ερμηνευτές. Μέσα από το περιεχόμενο του τραγουδιού να έρθουν πιο κοντά με έννοιες όπως η διαφορετικότητα.

3.4 Αξιοποιώντας τις ενότητες «Οι μουσικές του κόσμου»

Στο βιβλίο της Μουσικής της Ε΄ Δημοτικού αντίστοιχα υπάρχει η ενότητα «Οι μουσικές του κόσμου» η οποία μπορεί να αξιοποιηθεί στα πλαίσια της διαπολιτισμικής Μουσικής εκπαίδευσης, εξάλλου αυτός είναι και ο σκοπός που υπάρχει μέσα στο βιβλίο.

Η ενότητα αυτή προσαρμοσμένη μπορεί να αξιοποιηθεί σε όλες τις τάξεις.

«Κάθε λαός δημιουργεί ένα λαϊκό πολιτισμό, ο οποίος στηρίζεται στους μύθους, τις ιστορίες, τα έθιμα και τις παραδόσεις του. Η μουσική, λοιπόν, αποκτά ιδιαίτερο ύφος, ανάλογα με το γεωγραφικό και πολιτισμικό χώρο από όπου προέρχεται. Η τάμπλα και το σιτάρ, που είναι μουσικά όργανα της Ινδίας, μας φέρνουν στο μυαλό εικόνες από τον πολιτισμό αυτής της χώρας. Το ίδιο συμβαίνει και με τα αφρικάνικα ταμ ταμ ή με το γιαπωνέζικο κότο. Τα σύνορα ανάμεσα στα κράτη, όμως, δεν αποτελούν εμπόδιο για την μουσική επικοινωνία. Πολλοί άνθρωποι ξεκινούν νέα ζωή σε άλλη χώρα. Οι μετανάστες αυτοί φέρνουν στην καινούργια τους πατρίδα στοιχεία από το μουσικό τους πολιτισμό. Τα στοιχεία αυτά αναμειγνύονται με ντόπια και δημιουργούνται νέα είδη μουσικής.» (απόσπασμα από το βιβλίο της Ε΄ Δημοτικού).

Με βάση και την παραπάνω εισαγωγή του βιβλίου μπορούμε μέσα από αυτήν την ενότητα να δείξουμε στους μαθητές με διάφορους τρόπους την όμορφη διαφορετικότητα των μουσικών πολιτισμών.

Θα μπορούσαμε για παράδειγμα να δείξουμε μέσα από dvd διάφορα παραδείγματα ορχηστρών, από ορχήστρες Ευρωπαϊκής κλασικής μουσικής, ορχήστρες με κρουστά όργανα, όργανα όπως αυτά που λέει το βιβλίο (σιτάρ, νταραμπούκα) που οι περισσότεροι μαθητές αγνοούν την ύπαρξη και τον ήχο τους.

Ενδιαφέρουσα προσέγγιση πάνω στο συγκεκριμένο μάθημα και στη συγκεκριμένη ενότητα θα μπορούσε να είναι η παρουσίαση μέσα στην τάξη ενός τέτοιου διαφορετικού οργάνου, από γνώση της παραδοσιακής μουσικής της χώρας προέλευσης του οργάνου.

Θα μπορούσε η συζήτηση και η ακρόαση να συνεχιστεί με ένα Ελληνικό παραδοσιακό τραγούδι. Η «αντιπαράθεση» θα μπορούσε να γίνει πάνω στα όργανα, στους ρυθμούς των τραγουδιών αλλά θα ερχόντουσαν και οι συμφωνίες πάνω στα παραδοσιακά τραγούδια όπως για παράδειγμα στην κοινή τους θεματολογία.

Σκοπός είναι οι μαθητές να γνωρίσουν τον πλουραλισμό της μουσικής μέσα από τους διάφορους πολιτισμούς. Μέσα από την «μαγεία» του διαφορετικού, την ανάμειξη μουσικής από όλους τους πολιτισμούς γεννιέται και το νέο.

Στο τέλος του μαθήματος θα πρέπει να αξιολογήσουμε με βάση τους στόχους που έχουμε θέσει. Αν οι μαθητές ήρθαν σε επαφή με διαφορετικού μουσικούς πολιτισμούς μέσα από την γνωριμία με τα παραδοσιακά μουσικά τους όργανα. Αν οξύνουμε την περιέργεια τους μέσα από την προσπάθεια να προσεγγίσουμε τα όργανα και τους ήχους των διαφορετικών μουσικών οργάνων (μέσα από την ζωντανή ακρόαση, είτε μέσα από την παρακολούθηση τους σε βιντεοσκόπηση. Να δούμε ακόμα και αν προκαλέσαμε το ενδιαφέρον της μελλοντικής ενασχόλησης των μαθητών με κάποιο από αυτά τα όργανα. Αν ενισχύσαμε την περιέργεια να εμπλουτίσουν οι μαθητές το μουσικό τους ρεπερτόριο με μουσικές και ακούσματα από άλλες χώρες.

Συμπεράσματα

Στην εν λόγω εργασία έγινε προσπάθεια να αναπτυχθούν τα οφέλη τόσο συνολικά της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης όσο και ειδικά της μουσικής διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Από τα στοιχεία που παραθέτω στην εργασία παρουσιάζεται εν μέρει και στο βαθμό που κατάφερα να μαζέψω στοιχεία μια εικόνα για την κατάσταση των διαπολιτισμικών σχολείων που υπάρχουν στην Ελλάδα.

Κατά την προσωπική μου άποψη, τα σχολεία αυτά είναι λίγα, συγκεντρώνονται κύρια στα μεγάλα αστικά κέντρα με ανομοιομορφίες από περιοχή σε περιοχή. Φαίνεται ότι υπάρχει μια προσπάθεια ευαισθητοποίησης γύρω από το θέμα ωστόσο το ζήτημα δεν πρέπει να απασχολήσει μόνο από την πλευρά της δημιουργίας και της ενίσχυσης της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης μέσα από τα διαπολιτισμικά σχολεία. Κατά την δική μου κρίση οι πλευρές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και κατ'επέκταση της διαπολιτισμικής μουσικής εκπαίδευσης χρειάζεται να αγκαλιάσουν το σύνολο των βαθμίδων της Ελληνικής Εκπαίδευσης.

Φανερόνεται και μέσα από τις συνολικότερες εξελίξεις, με βάση και τα στοιχεία των μεταναστών και των παιδιών τους που φοιτούν στα Ελληνικά σχολεία ότι η πρόληψη μέσω της

εκπαίδευσης ενάντια σε ρατσιστικά φαινόμενα αλλά και αντιλήψεις φόβου απέναντι στο «διαφορετικό» χρειάζεται να αυξηθούν.

Μέσα από την συνολική αναζήτηση και την προσπάθεια να δημιουργήσω κάποια σχέδια - προτάσεις μαθημάτων με στοιχεία διαπολιτισμικής μουσικής εκπαίδευσης κατέληξα σε κάποια συνολικά συμπεράσματα για την αξία και την ξεχωριστή συμβολή της μουσικής. Δεν υπάρχει άσχημο και ωραίο, καλό και κακό, αυτό που αποδέχονται και αυτό που δεν αποδέχονται στη μουσική και στους μουσικούς πολιτισμούς. Καταλαβαίνοντας το διαφορετικό καταλαβαίνεις και την ομορφιά που κρύβει.

Το μάθημα της μουσικής προσφέρεται για να «διδάξει» τις αξίες της ισότητας όλων των ανθρώπων με παραδείγματα από την ίδια την κατανόηση της διαφορετικότητας τους που αποτελεί και την ομορφιά της μουσικής, όλων των τεχνών και των πολιτισμών τους και κατ'επέκταση των ίδιων των ανθρώπων τους. Η γνώση, η κατανόηση ενός διαφορετικού πολιτισμού (με την συνεισφορά του πλούτου της μουσικής) μπορεί να αποτελέσει βήμα στην αντιμετώπιση του ζητήματος του ρατσισμού και της ξενοφοβίας αλλά και στην συνολικότερη ανάπτυξη της ίδιας της προσωπικότητας του μαθητή. Εξάλλου αξίες που πρεσβεύει η διαπολιτισμική εκπαίδευση όπως για παράδειγμα, η εξασφάλιση του δικαιώματος όλων για ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση και στη ζωή, είναι στοιχεία ευαισθητοποίησης του μαθητή και ανάπτυξης μια προσωπικότητας που θα παλεύει μέσα από το σύνολο ακόμα και τα δικά του δικαιώματα.

Η μουσική ως ανάγκη έκφρασης των ανθρώπινων συναισθημάτων, μπορεί να συνεισφέρει και σε αυτό το κομμάτι. Στην επαφή δηλαδή των ανθρώπων που ανεξάρτητα από την καταγωγή τους, το χρώμα τους, τη φυλή τους, τα διαφορετικά χαρακτηριστικά τους είναι όλοι ίσοι. Μοιράζονται καθημερινά ανά τον κόσμο τα ίδια συναισθήματα, τους ίδιους πόθους, τις ίδιες αγωνίες, τις ίδιες ανησυχίες. Το πάζλ που τους ενώνει εκφράζεται και μέσα από την ίδια την μουσική που δημιουργούν.

Γιατί και η μουσική των διάφορων πολιτισμών είναι στην ουσία ένα παζλ, πολλά διαφορετικά κομμάτια που αν τα δεις ξεκομμένα δεν μπορείς να βγάλεις άκρη. Έχουν όμως την ιδιότητα, να «κολλάνε» μεταξύ τους, ακόμα και να ανακατεύουν στην ένωση τους τα χρώματα τους και τις εικόνες τους. Στο τέλος μόνο αν ενωθούν μπορούν να σου δώσουν την ολοκληρωμένη εικόνα.

και δεν υπάρχει τίποτα πιο όμορφο από την ικανότητα του ανθρώπου να μην βλέπει ξεκομμένα παραστάσεις, αλλά να ανακαλύπτει την ιδιότητα της ομορφιάς του συνόλου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κανακίδου, Ε., Παπαγιάννη, Β. (1997). Διαπολιτισμική αγωγή. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Κοκκίδου, Μ. (2007). Πολυπολιτισμική/Διαπολιτισμική Μουσική Εκπαίδευση: Γενική Θεώρηση, Τάσεις και Προοπτικές.

Σακελλαρίδης, Γ.(2008). Διαπολιτισμική Μουσική Εκπαίδευση. Αθήνα: Άτραπος

Αργυρίου, Μ., Τσούτσια-Λουλάκη, Ε.,Μαγαλιού, Μ.(2011) Μουσική Α' Δημοτικού , Τετράδιο εργασιών. Αθήνα : Οργανισμός εκδόσεων διδακτικών βιβλίων

Goleman , D. (1998). Η συναισθηματική νοημοσύνη (Α.Παπασταύρου , Μετάφ.) Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα.

Αποστολίδου, Κ., Ζεπάτου, Χ. (2015) Μουσική Ε' Δημοτικού, Βιβλίο Μαθητή. Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και εκδόσεων «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

Essinger, H. (1988) «Interkultureller Erziehung in multiethnischen Gesellschaften». In G. Pommerin, Und im Ausland sind die Deutsche auch Fremde. Frankfurt

Γεωργογιάννης, Π. (2009), Διαπολιτισμική Κοινωνική Ψυχολογία και έρευνα: Βηματισμοί για μια αλλαγή στην εκπαίδευση, τ. 5. Πάτρα

Anderson, W. M., Shehan-Campbell, P. (1989). (Eds). Multicultural Perspectives in Music Education. Reston, Virginia: Music Educators National Conference.

Hohmann, M (1983). Interkulturelle Erziehung-Versuch einer Bestands-aufnahme, in: Ausländerkinder in Schule und Kindergarten .

Ανδρούτσος, Π. (1998). Διαπολιτισμική Μουσική Εκπαίδευση. Στο Πρακτικά 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου της Ε.Ε.Μ.Ε., Θεσσαλονίκη: Ε.Ε.Μ.Ε.

Η χώρα με τους παράξενους ανθρώπους Νικόλας Ανδρικόπουλος εικονογράφηση: Νικόλας Ανδρικόπουλος (2006) Καλέντης

Γιαμάλογλου, Ε., Χρυσάφκη, Αικ., (2006), *Η μουσική ως μέσον διαπολιτισμικής επικοινωνίας και άμβλυνσης της διαφορετικότητας των άλλων*. Στο: Π. Γεωργογιάννης (επιμ) Διαπολιτισμική Εκπαίδευση – Ελληνικά ως Δεύτερη ή Ξένη Γλώσσα. Πρακτικά 8^{ου} Συνεδρίου, τόμος IV, Πάτρα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις

https://www.unicef.gr/pdfs/KRES_UNICEF_rasism_xenophobia.pdf

<http://www.minedu.gov.gr/>

<http://www.0-18.gr/downloads/Apotelesmata-erevna-Synigorou-ratsismos.pdf>

<http://www.stixoi.info/>

<http://www.0-18.gr/gia-megaloyis/nea/ekpaideytikes-draseis-kata-ton-diakriseon>